folklor/edebiyat, cilt:18, sayı:71, 2012/3

İSTANBUL'DA HIDRELLEZ GELENEĞİNİN GEÇMİŞİ, BUGÜNÜ VE YARINI: AHIRKAPI ÖRNEĞİ

Ferhat Arslan*

GİRİŞ

Yeryüzünde özellikle avcılık, toplayıcılık ve tarımla hayatlarını sürdüren toplumlar için; havanın ısınması sonucu kışın biterek baharın başlaması dolayısıyla tabiatın canlanması, yalnız insanların değil, bütün canlıların hayatta kalabilmeleri için çok önemli bir hadise olarak görülmüştür. İnsanlık tarihi boyunca bu önemli hadise etrafında çeşitli inanç ve uygulamalara yer veren törenler yapılagelmiştir.

Mezopotamya ve bütün Doğu Akdeniz çevresindeki ülkelerde tabiatın canlandığı baharın gelişiyle ilgili çeşitli tanrılar hakkında mitlerin oluştuğu ve birtakım törenlerin yapıldığı bilinmektedir. Antik Mezopotamya dini Zerdüştîliğin kutsal kitabı olan Avesta'da dişi varlıklar olarak kabul edilen "Haurvatat" suların, "Ameretat" ise bitkilerin koruyucusu olarak vasıflandırılmıştır (Demirci, 1997: 262).

Bununla beraber A. Tuba, Ökse'nin belirttiğine göre; Mezopotamya kültüründe Bereket Tanrısı "Tammuz"un yer altı dünyasına inmesi ve tekrar yer yüzüne çıkması tabiattaki hayat döngüsünü simgeler. Tammuz'un yer altı dünyasına inişi ile bitkiler yeşermez ve hayvanlar üremez. Tanrı Ea, Tammuz'un yılın yarısında tekrar dünyaya dönmesini ve Savaş Tanrıça-

* Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

sı İştar ile birleşerek doğanın yeniden canlanmasını sağlar. Bu mitik anlatıda Tammuz'un İştar ile birleşmesi tohumlanmayı, Ea da bu tohumların su ile birleşerek filizlenmesini simgeler. Eski Önasya'da tabiatın canlanması, bahar aylarında düzenlenen çeşitli bayramlarla kutlanmıştır. Bu kutlamalarda tanrılara; su, çeşitli içecekler, çeşitli tarım ürünleri, hayvanlar vb. kanlı ve kansız kurbanlar sunulmuştur. Ayrıca bu kutlamalarda çeşitli kokulu ağaçların kabuklarından yaratıcı nehri simgeleyen ve tanrılarla iletişimi sağladığı düşünülen tütsü yakılmıştır. Bitkilerin tekrar canlanması ve büyümesine ilişkin mevsimsel değişmeler, tahıl ile sembolize edilmiştir ve kutlamaların sonunda topluca yemek yenmiştir.

Yine Eski Yunan ve Roma mitolojisinde var olan Demeter inancı da tabiattaki hayat döngüsünü ile ilgilidir. Demeter adı "tahılı büyüten toprak", oğlu Pluton'un adı "toprağın içinde saklı olan tohum" anlamına gelir. Bu öyküde Yeraltı Tanrısı Hades'in Zeus'tan olan kızı Persephone'yi kaçırarak yer altı ülkesine götürür ve dünyadaki bereket kesilir. Zeus dünyada tekrar bereketin olması için Demeter ile Hades'in buluşarak tanrıçanın kızını yılın üçte birinde yanına alması için anlaşmalarını sağlar. Bu anlaşma tanrıçanın Eleusis'teki sarayında yenen yemek ile kutlanır (Ökse, 2006: 50, 52, 53).

Ayrıca Ortadoğu ve Balkanlar'da hem Müslümanların hem de Hıristiyanların "Aziz Yorgi" adıyla kutladığı bu yaz bayramının kökeninin İslam ve Hıristiyanlık öncesi ilk çağlarda Anadolu, Mezopotamya ve Orta Asya kültürlerinde aranması gerektiği de değerlendirilmiştir.* Çeşitli araştırmalar neticesinde elde edilen buna benzer bilgiler dünya üzerindeki pek çok kültürde baharın gelişi ile ilgili törenlerin varlığını göstermektedir.

I. Eski Türklerde Bahar Bayramı

Türkler tarih sahnesine çok eski çağlarda çıkmış ve Orta Asya'da çok zengin bir bozkır medeniyeti teşekkül ettirmişlerdir. Orta Asya steplerinde tabiatla iç içe yaşayan Türkler için kışın biterek baharın gelmesi; havaların ısınması, tabiatın canlanması, bitkilerin yeşermesi, hayvanların üremesi dolayısıyla bolluk ve berekete kavuşulması kısacası "hayatın devamı" anlamına gelmekteydi.

Bundan dolayı eski Türklerde takvim anlayışı; yaşanılan coğrafyaya ve ekonomik hayata paralel olarak gelişmiştir. Bu sistem içerisinde de havaların ısındığı, tabiatın canlandığı "Yeni Gün" yani "Nevruz"**, 21 Mart yeniden doğuşun, tabiatın yenilenmesinin başlangıcı olarak

* Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, ***İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü***, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007, s. 145-151.

** İsa Özkan'ın belirttiğine göre; günümüzde "Nevruz" olarak adlandırılan bu bahar bayramının adı; ilk defa Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Divânü Lügâti't-Türk*'te "yeni gün (nevruz)" şeklinde kaydedilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz.: İsa Özkan, "Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorlarında Nevruz Bayramı", **Bilge Yenigün**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, Sayı: 4, s. 5-7.

Türklerin erken devirlerde kullandıkları takvim olan on iki hayvanlı takvimin teşekkülü ile ilgili Kaşgarlı Mahmud, **Divânü Lügâti't-Türk** adlı eserinde bilgi verirken "Nevruz" kelimesini de şöyle zikretmektedir: "Türkler on iki hayvanın adını alarak 12 yıla ad olarak vermişlerdir. Çocukların doğumlarını, savaşlarını, bu yılların dönmesi (*dawaran*) ile hesap ederler. Bu geleneğin kökeni şöyledir: Türk hanlarından biri kendisinden birkaç yıl önce meydana gelmiş olan bir savaş hakkında bilgi edinmek istemiş ve onlar savaşın yılı konusunda yanılmışlardır. Bu yüzden Hakan kurultayda adamlarıyla tek tek görüşme yapar. O: Biz bu tarihte yanıldık. Öyle ise bizden sonrakilerde yanılacaklar. Biz şimdi göğün on iki burcu ve on

düşünüldüğü için kutsanmış ve toplumsal bir değer kazanarak her yıl kutlanmıştır. Böylece mitolojik devirlerden itibaren Türkler, yeniden doğuş kutlamaları ile başlangıcı tekrarlamış ve kendi varoluş ve yenilenme imgelerini gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla Türk mitolojik düşüncesinde "Yeni Gün", dirilişin, yeniden doğuşun simgesi olmuştur. Türkler arasında baharın gelişinin kutlanması; yeni bir başlangıcı simgeler ve insanlık bununla yıpranan dünyayı yenilediğini düşünür. Bu kutlamalar simgesel olarak dünyanın yeniden yaratılışını anlatır (Bayat, 2008: 140).

Bu önemli tabiat hadisesi yani baharın gelişi; tarih boyunca Türklerin hâkim olduğu coğrafyalarda çeşitli törenlerle kutlanmıştır.

Çin kaynaklarına göre; Türklerin eski inanışında önemli bir hadise olan baharın gelişini yılın ilk gök gürültüsü, ilk şimşeği haber verirdi. Çin kaynaklarına göre Hunlar ve Göktürkler yılın beşinci ayında yılbaşı bayramı yaparlardı. Bu günlerde göğe oklar atılır, kurbanlar kesilir, at yarışları tertip edilir, şarkılar söylenir, kımız içilip eğlenilirdi (Ögel, 1971: 150-152). Bununla birlikte Hazar yakınlarındaki Dokuzoğuz Türkleri ile Kırgızlar yılda bir gün bayram yaparlardı. Bayram günü su bulunan ve ağaçlık yerlere giderler, fal baktırarak yeni yılın nasıl geçeceğini öğrenirlerdi (Şeşen, 2001: 90, 92).

Ayrıca "Wang Yen-te'nin kayıtlarına göre Uygurlar, üçüncü ayın dokuzuncu günü Hunshıh festivalini kutlamaktadırlar. Bu festivalin manasını *Soğuk Yemek Festivali* olarak bugünkü Türkçeye çevirebiliriz. Bu festival, Çinliler tarafından kutlanan *Ch'ing-ming* festivalinden bir gün öncedir. *Ch'ing-ming* festivali Hıristiyanların Paskalya tatiline, Müslümanların ise Hızır gününe tekabül eder." (İzgi, 1977: 34).

iki ay sayısınca her yıla bir ad verelim. Savaşları o yılların geçmesiyle anlayalım. Aramızda unutulmaz bir hatıra olarak kalsın, dedi. Onlar da Hakanı onayladılar. Sonra Hakan ava çıkar, yaban hayvanlarını Ila ırmağına doğru sürmelerini emretti. Halk bu hayvanları suya doğru sürdü. On iki farklı hayvan suyu geçer, ve her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak verilir. İlki: siçğan "fare (*fara*)." Bu ilk geçendi, bu yüzden takvimin en başına konuldu. Bu kullanımı şu adlar izler. siçğan yili "fare yılı"; sonra:ud yili "öküz yılı (*baqar*)"; sonra: bars yili "pars yılı"; sonra: tawišγan yili "tavşan yılı (*arnab*)"; sonra: nag (lu) yili "timsah yılı (*timsah*)"; sonra: yilan yili "yılan (*hayya*) yılı";sonra yond yili "at yılı (*faras*)"; sonra: qoy yili "koyun yılı (*γanam*)"; sonra: beçin yili "eşek (*qird*) yılı"; sonra: taqaγu yili "tavuk (*dajaj*) yılı"; sonra: it yili "köpek (*kalb*) yılı"; sonra: toŋuz yili "domuz (*xinzir*) yılı." Takvim TUNKUZ toŋuz yılına ulaştığında tekrar başa döner: siçγan "Sıçan." yılına. Bu kitabı yazdığım yıl: Muharram, 466, yilan yili idi. Bu yıl sona erdiğinde 703 yılı başlar, sonra at yılı başlar: yond yili. Hesap gösterdiğim gibidir. Türkler bu yılların her birinin bir hikmeti (*hikma*) olduğunu düşünürler, Ve ondan uğurlu sayarlar. Onlar: "eğer yıl: ud yılı ise ör. öküz yılı –savaşlar artarmış, çünkü öküzler vuruşurmuş. Eğer yıl tavuk yılı ise yiyecek çok olur, ancak insanlar arasında karışıklık çıkar, çünkü tavuğun yemi danedir ve onlar daneyi bulmak için çöpleri birbirine karıştırır. Eğer yılan ya da timsah yılı ise, yağmur çok yağar ve bolluk olur, çünkü böyle hayvanlar suda yaşar. Eğer domuz yılı gelmişse kar ve soğuk olur." Onlar her yıl için böyle şeyler ileri sürerler. Türklerde haftanın yedi gününün de adı yoktur, çünkü hafta [yalnızca] İslâm'la girmiştir. Ay adları için Arapça adlar kullanılır. Göçebeler ve Müslüman olmayan Türkler yılı dört mevsime göre adlandırırlar: Her üç aylık zaman diliminin bir adı vardır. Yılın geçmesi bununla bilinir. Örneğin, baharın başlangıcına, Nayruz'dan sonra, "oğlak (*jady*) ayı" anlamında 'UΓLA'Q 'AYI̲ oğlaq ay denir, sonra "büyük oğlak ayı" anlamında: ulug oğlak ay gelir – çünkü ikinci ay uzundur; sonra: "büyük ay" anlamında ulug ay gelir – çünkü o yaz ortasıdır, yeryüzünde nimetler artar, hayvanlar artar. Kalanlar az kullanıldıkları için burada bahsetmiyorum-böyle anla!" (Dankoff-Kelly'den aktaran, Teres, 2006: 326-327). Burada da görüldüğü gibi "**Nevruz**" kelimesi **Divânü Lügâti't-Türk**'te "**Nayruz"** olarak zikredilmiştir. **Divânü Lügâti't-Türk**'te "Hıdırellez" kelimesinin geçmeyerek "Nevruz"un zikredilmesi Nevruzun Türkler arasında Hıdırellez'e göre çok daha eski bir maziye sahip olduğunun da bir işareti sayılabilir.

Bütün bunlar Türklerin çok eski dönemlerden itibaren baharın gelişini çeşitli törenlerle kutladıklarını göstermektedir. Türk kültür coğrafyasında baharın gelişi günümüzde "Nevruz"* ve "Hıdırellez"** adı verilen törenlerle kutlanmıştır.

Baharla birlikte başladığı kabul edilen yeni yılı ve de mevsimsel değişikliği karşılama düşüncesinden kaynaklanan bu iki tören arasında içerik ve işlev bakımından aslında bir fark bulunmamaktadır. Farklılık Türk milletinin tarih boyunca sahip olduğu medeniyet seviyesi ile ilişkilidir.***

XI. asırdan sonra Türklerin kitleler halinde İslamiyet'i kabul etmelerine ve Orta Asya'dan batıya, Anadolu'ya göç etmelerine rağmen "Hıdırellez" geleneği bu yeni dinî ve coğrafî şartlara uyum sağlamış ve varlığını devam ettirmiştir. Sadece Anadolu'da değil Anadolu dışında Orta Asya****, Orta Doğu, Kafkas ve Balkan Türkleri arasında da mevcudiyetini muhafaza etmiştir.

II. Eski Türk İnançları ve Mevsimsel Bayramlar

Türkler tarih boyunca farklı kültür çevreleriyle temas etmiş, bunun neticesinde çeşitli dinleri kabul etmiştir. Türkler yakın çağlara gelindiğinde büyük kitleler halinde İslamiyet'i benimsemişlerdir. Bununla beraber Türkler, eski dinlerine ait inanç, âdet ve uygulamaları kısmen de olsa çeşitli şekillerde yaşatmaya devam ettirmişlerdir. Türklerin eski inançlarının izlerine rastlayabildiğimiz en önemli gelenekler, yeni bir yılın kutlandığı "Nevruz" ve kıştan bahara geçişin kutlandığı "Hıdırellez" bayramlarıdır. Nevruz ve Hıdırellez etrafında oluşan pratiklere bakıldığında bu geleneklerin eski Türk inançlarından***** kaynaklandığı görülmekte-

* "Nevruz"a farklı Türk boyları farklı isimler vermişlerdir. Mesela, Gagauzlar "Baba Marta" veya "İlkyaz Yortusu", Kazaklar "Ulıstın Ulı Künü", Çuvaşlar "Nartukan" veya "Nurıs", Altaylılar "Cılgayak", Hakaslar "Çılpazı", Yakutlar "Isıah" derler. Oysa bazı Türk boyları Nevruz kelimesini Türkçe terime paralel kullanırlar. Mesela, Özbekler "Yeni Kün" ve "Nevruzu Sultan", Başkurtlar "İrte Yaz" ve "Navruz", Uygurlar "Yeni Gün" ve "Noruz", Kırım Tatarları "Gündönümü" ve "Navrez", Nogaylar "Sabantoy" ve "Navruz", Karaçay-Malkarlar "Gollu", "Saban Toy" ve "Navruz", Azerbaycan, Türkiye Türkleri ve Tatarlar yalnız "Nevruz" kelimesini kullanmaktadırlar (Bayat, 2008: 140).

** Hıdırellez kelimesinin kökeni ile ilgili bilgi için çalışmanın; "***a. Hıdırellez'in Kelime Anlamı"*** kısmına bakınız.

*** Konu ile ilgili olarak Metin Ekici şunları ifade etmektedir: "Bize göre Nevruz; göçebe ve hayvancı hayatın Türk kültürünün bir tezahürü olarak ortaya çıkarken, Hıdırellez ise içerik ve uygulama bakımından aynı kalmakla birlikte, yerleşik ve bitki kültürüne dayalı Türk kültür hayatının bir tezahürü olarak ortaya çıkmış olmalı ve Nevruz'un daha sonraki bir şekli olarak kabul edilmelidir. Türk kültüründe Nevruz, güneşin Koç Burcu'na girdiği gün olan 21 Mart gününde yapılan "Yeni Yıl" kutlamasıdır. Hıdırellez ise, eski Türklerin hava, su, ateş ve toprak hakkındaki inanmalarının, İslam sonrasında benimsedikleriyle birleştirilmiş yeni bir kutlama günü ve "Yaz Mevsimi"nin başlangıcıyla ilgili kutlamalardır. Hıdırellez, yılbaşı kutlaması değildir. Fakat, Hıdırellez kutlamaları içindeki esası oluşturan unsurlar, Nevruz kutlamalarının esasını oluşturan unsurlarla aynıdır." (Ekici, 2005: 48).

**** "Nitekim XVI. yüzyılda İstanbul'a yerleşen Yesevî tarikatına mensup Türkistanlı müellif Hâzinî, bu tarikatla ilgili çok önemli bir kaynak olan *Cevâhi-rü'1-ebrâr min emvâci'l-bihâr* adlı eserinde (s. 196), başta Buhara ve Semerkant olmak üzere bütün Mâver ünnehir'de Hızır-İlyâs adına şenlikler yapıldığını kaydeder." (Ocak, 1998: 313).

***** Hıdırellez geleneklerinin kökenini ve anlamını kavrayabilmek için çalışmamızda kısaca bahsettiğimiz eski Türk inançları hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar,* Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995., Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini,* Çev.: Aykut Kazancıgil, İstanbul, İşaret Yayınları, 1994., Muharrem Kaya,

dir. Bu münasebetle günümüzde dahi varlığını devam ettiren Nevruz ve özellikle de çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Hıdırellez geleneklerinin anlamını kavrayabilmek için bu inançlardan kısaca bahsetmek gerekir.*

a. Su Kültü:** Türklerin kutlamış oldukları mevsimsel bayramlar olan Nevruz ve Hıdırellez gelenekleri içerisinde eski Türk inançlarından biri olan "su kültü"nün oldukça önemli bir yeri vardır. Kâinatı oluşturan "anasır-ı erbaa"***, yani toprak, su, hava ve ateş unsurları yer yüzündeki pek çok kültürde, çeşitli inanç ve pratiklerin ana merkezini oluşturmuştur. Bu dört unsurdan biri olan su insan, hayvan ve bitkilerin yaşaması, hayatın devam etmesi için en temel ihtiyaçlardan biridir. Bu özelliğinden dolayı su bereketin sembolü olmuştur. Yer gibi "su" da dişil unsur, "ana" olarak düşünülmüştür. Ateşi söndürdüğü için onunla zıt ama ateş yakmak için gereken ağacı su besleyip büyüttüğü için onu tamamlayan bir anlam kazanmıştır (Roux, 1994: 114-117). Suyun, büyü bozucu, arındırıcı bir niteliğe sahip olduğu düşünülür. Eski Türkler her pınarın göl ve ırmakların, kaynakların "iyesi" sahibi yani "su"yun ruhu olduğuna inanmışlardır.****

Bu inançların etkisiyle; Hıdırellez'de yapılan şenlikler genellikle bir su kenarında yapılmıştır. Ayrıca, suya bakmak, pınardan getirilen suyu içmek, su üzerinden atlamak, insanların üzerine su serpmek, yeni-gün suyu ile eli ve yüzü yıkamak, hayvanları sulamak vb. su ile ilgili pek çok inanç ve ritüel Hıdrellez gelenekleri arasında yer almıştır.

b. Ağaç Kültü: Hıdırellez gelenekleri içerisinde yeşilliklerin ve ağaçların özellikle de gül ağacının önemli bir yeri vardır. Hıdırellez geleneklerinde yer alan bu ağaç unsurunun kökeni eski Türk inançlarından biri olan "ağaç kültü"yle ilgilidir.

Eski Türk inançlarında yer alan "evrensel ağaç", kökleriyle yeraltına (cehenneme), gök-

*Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri***,** Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, s. 32-103., Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi***,** 1. C., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2007., Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi,* 2. C., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2007.

* Eski Türk inançlarının Hıdırellez ile ilgisi konusunda daha geniş bilgi için bkz.: Abdulhaluk Çay, *Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 20-23.

** "Kült, lügatlerde kelime mânâsıyla, "ibâdet, tapınma, din" (Doğan 1989), "tapma, dinî tören" (TDK Türkçe Sözlük), "âyin, kutsî varlıklara gösterilen saygı" (Temel Türkçe Sözlük [Kamûs-ı Türkî]) şeklinde tarif edilmektedir. Kavram olarak, "Tanrı veya Tanrı olarak kabul edilen şeylere [tabiat üstü güçlere] saygı göstermek ve tapınmak, onlara bağlılığı ifade eden söz ve hareketlerde bulunmak" (Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 1991: 351) veya "yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara nesnelere karşı gösterilen saygı, onlara tapınış" (Örnek 1988: 102-103) şeklinde tanımlanan kült, antropolojik mânâ itibariyle, Tanrı veya Tanrılarla ilişki içindeki belirli bir gruba ait inançları ve âyin [ritüel] gibi dinî eylemleri ifade eder. Bu nicelik ve nicelikleriyle kült kavramı, ilkel inançlardan ilahî ve beşerî dinlere kadar bütün inanç sistemleri içinde görülmektedir." (Özarslan, 2003: 94).

*** Kainatı meydana getiren "anâsır-ı erbaa" düşüncesinin temeli antik Yunan felsefesine dayanmaktadır. Dört unsur teorisini sistemleştirerek tabiat bilimlerinde hâkim görüş haline getiren kişi Aristo'dur. Daha sonraki yüz yıllarda Kindî, Farabî, İbn Sina, İbn Rüşt vb. İslam bilginleri bu düşünceyi benimseyerek yorumlamışlardır. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: H. Bekir Karlığa, "Anâsır-ı Erbaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***,** C. 3, İstanbul, 1991, s. 149-151.

**** Su kültü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 48-65., Özkul Çobanoğlu, "Türk Kültür Tarihinde Su Kültü", *Türk Kültürü*, Sayı: 361, 1993, s. 32-42.

desiyle yeryüzüne, dallarıyla göğe (cennete) bağlı olarak düşünülmüştür. Bu ağaç göğün direği, dayanağı olması sebebiyle kutsaldır (Roux, 1994: 123). Ağaca atfedilen bu kutsallık Türk mitolojisinde ağaçtan türeme ile ilgili anlatıların da kaynağını teşkil eder.* Eski Türk inançlarında ağaca kozmik ve kutsal anlamlar yüklenmesi sebebiyle insanlar herhangi bir hastalıktan, sıkıntıdan, başa gelebilecek bir felâketten kurtulmak, sağlıklı olmak, bolluk ve berekete kavuşmak ya da bir dileğinin gerçekleşmesini istemek amacıyla Tanrı'ya kadar ulaştığına inandıkları bir ağacı aracı olarak kullanmışlardır. Tanrı, ağaç vasıtasıyla insanın bu durumunu bilir ve yine ağaç vasıtasıyla ona yardım eder (Ergun, 2004: 40). Bu ağaçların kullanılarak yapıldığı sağaltma ritüellerine benzer uygulamalar özellikle Hıdırellez'de oldukça yaygın bir şekilde görülebilmektedir.

c. Ateş Kültü: Eski Türk inançlarından biri olan "ateş kültü"nün de mevsimsel bayramlar olan Nevruz ve Hıdırellez gelenekleri içerisinde önemli bir yeri vardır. Yine "anasır-ı erbaa" denilen ve kâinatı oluşturan dört unsurdan bir diğeri de ateştir. Soğuk Orta Asya bozkırlarında hayatta kalabilmek için ateşe de ihtiyaç vardır. Bundan dolayı Türkler tanrının bir armağanı olduğunu düşündükleri ateşi kutsallaştırmışlar fakat onu tanrılaştırmamışlardır. Türkler ateşe, insanlara yardımı dokunan üstün bir güç, "ruh" sıfatıyla dua etmişler, ateşe kurban sunmuşlardır. Çünkü Türkler için ateş bir arındırıcıdır ve kötü ruhlar ateş ile kovulur.** Hıdrellez kutlamalarında günümüzde dahi uygulanan "ateş üzerinden atlama" geleneği eski Türk inançlarından biri olan ateş kültü ile ilgilidir. Bu uygulama kötülüklerden ve hastalıklardan arınarak yeni bir yıla sağlıklı ve huzurlu bir başlangıç yapma ümidiyle yapılır.

ç. Atalar Kültü: Eski Türk inançlarından biri olan atalar kültü, Türk toplulukları arasında en yaygın inanışlardan birisidir. Bu kültün temelini; atalarının öldükten sonra bile ruhları aracılığıyla ailesinde bulunan fertleri, toplumu koruduğuna inanılması oluşturur. Türkler bu inançla ölmüş atalarına saygı duyarlar, yılın belli zamanlarında mezarları başında ya da kutsal kabul edilen mağaralarda "atalar" için kurban sunarlar. Bu davranışlar, atalara ait olan ruhların kendilerine yardımcı olmasını sağlamak düşüncesinin bir neticesidir. Atalara duyulan saygının neticesinde davranışa dönüşen inanç ve uygulamaların günümüzde en çok türbe ve yatırlar etrafında devam ettiğini görebilmekteyiz. Ayrıca bugün Anadolu'da Hıdırellez şenliklerinin "Hıdırlık" denilen ve pek çoğunda "ulu" bir zatın yattığına inanılan yatır ve türbelerde yapılması "atalar kültü"nün bir neticesi olsa gerektir (Çay, 1990: 20).

d. Hızır Kültü: Türk kültür coğrafyası içerisinde Hızır'la İlyas'ın buluştuğu gün olarak kabul edilen ve bir "şenlik" olarak kutlanan Hıdrellez geleneğinin önemli köklerinden birini, eski Türk inançları içerisinde çok özel bir yeri olan "atalar kültü"nün Türklerin İslam dairesi içerisine girmelerinden sonra İslami inançlarla bütünleşmesi sonucu ortaya çıkan "Hızır kültü" oluşturmaktadır.***

* Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, **C. I.**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1993, s. 88-114.

** Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, çev.: Aykut Kazancıgil, İstanbul, İşaret Yayınları, 1994, s. 185-188.

*** Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, "Halk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü", *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007, s. 107-142.

Türk milleti; "Hızır"ı ab-ı hayatı içerek "ölümsüz"lüğe ulaşmış olan insanlar arasında gezerek "bolluk bereket" ve "sağlık" dağıtan insanların darda kaldıkları anlarda yardım eden, yapılan iyilikleri ödüllendiren kötülükleri ise cezalandıran "ulu" bir zat ya da bir "peygamber" olarak düşünmüştür. Bu inancın izlerini, atasözlerinden deyimlere, efsanelerden menkıbeler kadar pek çok halk edebiyatı ürününde de görebilmekteyiz.

Gerek Türk halk inanışlarında gerekse halk edebiyatı verimlerinde Hızır milletimiz tarafından; yeşil veya beyaz elbiseli, boz ya da kıratlı, yüzü bazen açık, bazen örtülü, genellikle ak sakallı, elinde mızrağı veya kamçısı olan bir süvari şeklinde tahayyül edilmiştir (Aras, 2002: 44). Türklerin muhayyilesindeki bu imajın ayrılmaz parçalarından olan Hızır'ın "atlı" ve "ak sakallı" oluşunun temelinde de eski Türk inançlarının etkisi vardır. Türk halk inanışlarına göre Hızır; hiç umulmadık anlarda insanların karşısına çıkarak çeşitli dileklerde bulunabilir ve gördüğü karşılığın neticesinde insanları bolluk bereketle ödüllendirir ya da cezalandırır.* Hızır'ın "bolluk ve bereket"le eş değerde algılanış biçimi Hıdrellez geleneklerinin temelini oluşturur. Böylece Hıdırellez şenliklerinde buna yönelik inanç ve uygulamalar sergilenir.**

Yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı üzere Türk kültür coğrafyasında ve İstanbul'da yapılan Hıdırellez kutlamalarının temelinde genel olarak eski Türk inançlarından olan "Su", "Ağaç", "Ateş", "Atalar" ve "Hızır" kültleri yer almaktadır.

III. Bir Bahar Bayramı Olarak Hıdırellez Geleneği

Pertev Naili Boratav halk bilimi sahası içerisinde ele alınan bayramları; özel mevsimlik bayramlar ve genel mevsimlik bayramlar olmak üzere iki büyük kısma ayırmıştır. Özel mevsimlik bayramları; A. Çoban Bayramları: 1. Koç katımı, 2. Saya, 3. Döl, B. Ekinci, meyveci, bağcı bayramları, C. Göç bayramları diye sıralayan Boratav, Genel mevsimlik bayramları da; A. Bahar bayramları; 1. Nevruz, 2. Çiğdem, 3. Betnem, 4. Hıdırelez, B. Yaz gün dönümü, C. Kış yarısı, yılbaşı olarak tasnif etmiştir. Adına "Çingene Bayramı" da denildiğini belirten Hıdırellez, tasnifte de görüldüğü gibi Boratav tarafından "bahar bayramları" içinde ele alınmıştır (Boratav, 1984: 205, 212).

a. Hıdırellez'in Kelime Anlamı: Hıdrellez adı "Hızır-İlyas" isimlerinin halk arasında telaffuz edilen şeklidir. "Hızır" İslam literatüründe bir peygamber adı olmakla birlikte kelimenin kökeni el-Hadır'dır. el-Hadır kelimesi Arapça'da el Ahdar; yeşil, yeşil dal veya yeşilliği çok olan yer*** anlamına gelmektedir (Ocak, 2007: 58).

"Hıdırellez" kelimesinin kökeni ile ilgili olarak A. Titze'nin **Tarihi ve Etimolojik Tür-**

* Halk inançlarında Hızır'ın işlevleri içi bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, **a.g.e.,** s. 109-118.

** Ayrıca, Hıdırellez geleneklerinde karşımıza çıkan "Hızır" inancı etrafında oluşan memoratlarla ilgili bkz.: Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 143-164.

*** "Hızır" kelimesinin anlamı ile Hıdırellez gelenekleri içerisinde "Hızır"ın bereket işlevinin birbirine oldukça yakın olduğu dikkat çekicidir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Türk kültür coğrafyasında kutlanan Hıdırellez'in temelini oluşturan "Hızır" inancı ve "Hızır"ın bolluk ve bereket işlevi Nevruz'un önüne geçmiş ve bu konu ile ilgili pek çok halk inancı teşekkül etmiştir.

kiye Türkçesi Lugati adlı eserinde şu bilgilere rastlamaktayız: "Hızır İlyās / Hidrellez Meninski 1680 II, 3583, krş. F.W. Hasluck 1929 II, 822-823 < Ar.: »iḏr Ilyās a.m., /ḏ/ harfin Tk.deki iki ayrı telaffuzu için b. adale = Ḳarıcıḳ eyitdi: "'Ūd budaġını gözüme sürdüm, acıldı. »ıżır İlyās mısın nesin?" dėr. (Ferec v. 140b). Bir «arāb kilise var. Ol kilise Aya Yorgi, »ıżır İlyāslıḳ dėmek olur. (Pîrî Re'îs 1935 s. 827). Krş. Hızır." (Tietze, 2009: 312). Ayrıca Nişanyan'ın etimolojik sözlüğünde Hıdırellez kelimesinin izahı şu şekilde yapılmıştır: "Hıdrellez Arg 1533 *[Filippo Argenti, Regola del Parlare Turco, [1533], ed. Milan Adamovic, Göttingen, 2001.]* 6 Mayıs (eski takvimde 23 Nisan) gecesi kutlanan halk bayramı. < öz Hıdır İlyas Ortadoğu halk inançlarında bereket getirici olarak bilinen iki kutsal kişilik § öz (Ar) χiḍr رضخ Kuranda adı geçen kutsal kişilik, Hızır + öz (Ar) ilyās سايلإ İbrani peygamberlerinden biri, Eliyahu → hızır ● **Ar** *χiḍr* adı Farsça üzerinden Türkçeye *Hızır* olarak aktarılırken, Arapçadan direkt alımlarda *Hıdır* biçimi tercih edilmiştir." (http://www.nisanyansozluk.com/?k=Hırellez).

Etimolojik sözlüklerden de anlaşılacağı üzere Türkçede kullandığımız Hıdırellez kelimesi nispeten yakın tarihlerde (1533) bugün telaffuz ettiğimiz şekliyle bazı Türkçe eserlerde yer almıştır. Daha önceleri ise bu kelime çeşitli eserlerde Hızır-İlyas şeklinde kaydedilmiştir. Bununla beraber Türk kültür coğrafyasının pek çok yerinde Hıdırellez'in kutlandığı ve "Hıdırlık" denilen mekânlara daha eski devirlerde Hızır-İlyaslık denildiğini görmekteyiz.

Sözlü kültür ortamında, halk arasında ise "Hıdrellez", her yıl 6 Mayıs'ta Hızır ile İlyas'ın buluşması anlamına gelir. Türkler arasında İslâmiyet'ten önce de her yıl yapılan bahar kutlamaları, İslâmiyet'ten sonra Hızır ve İlyas'ın şahsında İslamî bir kimliğe sahip olmuş ve Hıdrellez adını almıştır.

Böylece Hıdrellez, Hızır'la İlyas'ın bir araya geldiği günün hatırası olarak kutlanan bir halk bayramıdır. Bundan dolayı bugüne Hıdrellez adı verilmiştir.

Bununla birlikte "Hıdırellez" kelimesi ile ilgili çeşitli halk inanışlarının varlığına da şahit olmaktayız. Bu inanışların en yaygın olanlarına göre:

"Hızır" ve "İlyas" iki peygamberdir. Hızır karalarda İlyas ise denizlerde gezmektedir. Her sene 6 Mayıs'ta bir araya gelirler. Bu buluşma neticesinde havalar ısınır, tabiat canlanır, her yer yeşillenir, yağmur yağar ve sular çağıldar.

İstanbul'dan derlenen diğer bir rivayet ise şöyledir: Halkalı'daki inançlara göre Hıdır erkek, Ellez ise kız adıdır. Hıdır ile Ellez birbirlerine âşık iki gençtir. Birbirlerinin hasretiyle yanıp tutuşan bu sevgililer yıllarca bir araya gelemezler. Aşk ateşiyle kavrulan bu gençler nihayet 6 Mayıs günü güzel çayırlık ve ormanlık bir vadide buluşurlar. Âşıklar hasretlerinden birbirlerine öylesine sarılırlar ki Cenabı Hak onların ruhlarını bir daha ayrılmamaları için kabzeder. Halk iki sevgilinin kavuştuğu bu mutlu günü kutlayarak onların ruhlarını şâd etmeye çalışır (İmer, 1957; 1523).

b. Hıdırellezin Zamanı: Hıdırellez, eski çağlardan itibaren Türk kültür coğrafyasında kışın biterek yazın başladığı bir zamanda kutlanan, mevsimsel bir bayramdır. I. Melikof'un belirttiğine göre; "nevruzdan altı hafta öncesine rastlayan bu bayram eski on iki hayvanlı Türk takvimindeki yılbaşına tekabül etmektedir" (Melikof'tan aktaran Ocak, 1998: 314) An-

cak coğrafya ve takvim sistemindeki farklılıklar geniş bir coğrafyada kutlanan Hıdırellez'in farklı adlar altında farklı zamanlarda kutlanmasını netice vermiştir.*

Bir bahar bayramı olan "Hıdrellez" her yıl *miladi takvime* göre 6 Mayıs'ta kutlanır. Bu tarih *rumî takvim* dikkate alındığında 23 Nisan gününe karşılık gelmektedir ki bu tarihler kışın bittiği, yaz mevsiminin başladığı tarih olarak kabul edilmekteydi. Rumî takvime göre bir yıl, yaz (Hızır**) ve kış (Kasım) olmak üzere iki mevsime ayrılırdı. Buna göre yaz mevsimi; 23 Nisan (6 Mayıs)'da başlar, 26 Ekim (8 Kasım)'e kadar sürerdi ve bu süreye "Yaz Günleri" ya da "Hızır Günleri" adı verilirdi. Kış mevsimi ise; 26 Ekim (8 Kasım)'de başlar 23 Nisan (6 Mayıs)'a kadar devam ederdi ve bu süreye de "Kasım Günleri" denirdi (Ocak 1998: 313-314).

IV. Eski İstanbul'da Hıdırellez Geleneği

İstanbul tarih boyunca imparatorluklara başkentlik yaparak siyasi bir merkez olmanın ötesinde Asya ve Avrupa'nın en önemli ticaret, sanat ve eğitim merkezi olmuştur. Bu sebeple de başta Anadolu ve Rumeli coğrafyasından olmak üzere hemen her bölgeden insan İstanbul'da yaşamayı bir ayrıcalık addetmiş, bu durum da İstanbul folklorunu zenginleştirmiştir.

İstanbul'daki bu zengin folklorik yapı içerisinde yılın belli zamanlarında halkın önemli bir kısmının kutladığı bayramlar arasında Hıdırellez de bulunmaktaydı. Eski İstanbul*** halkı Hıdrelleze büyük bir ilgi göstermekte ve bu bayramı coşkuyla kutlamaktaydı.

Hıdırellez eski İstanbul'da çok neşeli ve eğlenceli geçirilen bir bahar bayramıydı. Bu bayrama karşı duyulan merak o kadar fazlaydı ki, akşama yiyecek bir şeyleri güç bulanlar bile Hıdırellez eğlencelerine katılmaktan geri kalmazlardı. "Cebi yufkalar sarraflara, odacılara maaş cüzdanlarını toka ederek aylık kırdırır. Dul kadınlar sandığındaki kalan iğnesini, roza yüzüğünü rehin verip üç mecidiye ele geçirir, gezmeye gitmekten aslan geri kalmazlardı." (Alus, 1951: 354).

Devletin idari merkezi olan İstanbul'da, Hıdırellez'de, devlet kurumları, okullar, dükkânlar açık olmasına rağmen gezinti yerleri, kırlar, mesireler kalabalık bir panayır yerine dönerdi. Devlet dairelerindeki çalışma odalarında, sadece bir kaç yaşlı şef ile yine yaşlı bir kaç odacı kalırdı. Okullarda öğrencilerin bir kısmı Hıdırellez'den iki gün önce, uydurdukları bir mazeretle izin alır, bir kısmı ise o gün yalandan hastalanır ve okula gitmezlerdi (Ülkütaşır, 1976: 161).

Bütün bunlar eski İstanbul'da Hıdırellez geleneği etrafında yapılan kutlamalara ne kadar önem verildiğini gösteren örneklerdir.

* "Türkiye'deki Alevîler ve İran'daki Kızılbaş Karakoyunlu Türkmenleri (Çihiltenler) arasında şubat ayı ortalarında "Hızır nebî bayramı" adıyla hıdrellezden ayrı ve oruçla geçirilen bir bayramın kutlandığı bilinmektedir" (Ocak, 1998: 314).

** Kaşgarlı Mahmud *Divânü Lügâti't-Türk* adlı eserinde on iki hayvanlı takvimden bahsederken Türklerde haftanın yedi gününe ait adların olmadığını, çünkü haftanın sadece İslâm'la girdiğini, Türklerin ay adları için de Arapça adlar kullandıklarını belirtir (Dankoff-Kelly'den aktaran, Teres, 2006: 326-327). ki bu bilgi bize Hıdırellez kelimesinin Türklerin Müslüman oluşlarından sonraki dönemlerde kullanıldığını göstermektedir.

*** Makalede kullandığımız "eski İstanbul" tabiri; faydalandığımız kaynaklarda verilen bilgilerin daha çok 19. asrın sonundan 1950'ye kadarki tarih aralığını kapsamasından dolayı bu dönemi ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

a. Hıdırelleze Hazırlık: Eski İstanbul'da Hıdrellez hazırlıkları Rumi takvime göre nisanın birinci haftasından başlardı. Evlerin bütün eşyası kaldırılarak temizlik yapılır, sandıklar aktarılarak kışlıklar kaldırılır, yazlıklar çıkartılırdı (Sezer, 2005: 274). Hıdırellez günü yenecek yemeklerin hazırlığına başlanır, alış veriş yapılırdı. Hıdırellezden bir hafta önce uzaktaki akrabalara davetnameler gönderilirdi (Cingöz, 2003: 65).

b. Hıdırellez ve İstanbul Yemek Kültürü: Bilindiği gibi şölenlerin ve ziyafetlerin Türk kültüründe inanç bakımından çok önemli bir yeri vardır. Hıdırellez kutlamalarında da kazanlar kurulur ve topluca yemekler yenir.

Eski İstanbul'da da Hıdırellez geleneği içerisinde o gün kırlarda yenecek yemeklerin ayrı bir yeri vardı. Halk bu günde özellikle kuzulu pirinç pilavı, içi kuşüzümlü, çam fıstıklı zeytinyağlı nefis yaprak dolması, döküntülü irmik helvası, peynirli pide* hazırlar, hazırlanan bu yemekler kırlarda ailecek ya da eş, dost, akraba, konu komşu topluca yenirdi.

Eski İstanbul Hıdırellezlerinin en önemli yemeği "kuzu" idi.** 22 Nisana kadar İstanbul'da yaşayan Müslüman halk kuzu eti yemeği günah sayardı. Bu yüzden Müslüman kasaplar kuzu kesmezlerdi. Kış günleri kuzu eti sadece Beyoğlu kasaplarında bulunurdu. İstanbul tarafındaki Müslüman ve Hıristiyan kasaplar da Hıristiyan müşteriler için Hıdırellez'e kadar kuzu kesseler bile gizlice satarlardı. Bunun için fakir, orta halli, zengin bütün İstanbul Müslümanları 22 Nisanda evlerine mutlaka, aile fertlerinin sayısına ve gelirine göre yarım veya bir kuzu alırdı. Hanımlar da alınan kuzuyu Hıdırellez gecesi için pişirir, hazırlardı (Alp, 1974: 7013). Bu gelenek dolayısıyla Hıdırellez günü, İstanbul'un bütün kışlalarındaki askere de kuzulu pilav ile irmik helvası çıkarılırdı (Ülkütaşır, 1976: 162). Ayrıca Kâğıthane'de mekteplere, mekteplilere, ziyafetler çekilirdi. Harbiye, Mühendishane, Mülkiye mekteplerine burada kuzu dolmaları, helva ve salata çeşitleri ikram edilirdi (Sadri, 1991: 130) Böylece kutlu ve uğurlu olduğu düşünülen Hıdırellez gününde eskiden İstanbul halkı yakınlaşmakta, toplumsal birlik ve beraberlik sağlanmaktaydı.

Hıdırellez'de yukarıda ifade edilen topluca yenen yemeklerle birlikte; Hıdırellez'in kutlandığı mekânlarda yiyecek ve içecek satan seyyar satıcıların da olduğu ifade edilmektedir. Hıdırellez'deki yemek kültürünün bir parçası olan bu seyyar satıcılar şunlardır; turşucular, simitçiler, macuncular, horoz şekercileri, şekerli pekmezli muhallebiciler, börekçiler, çörekçiler, kebapçılar, limonatacılar, gazozcular,

---

* Musahipzade Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946, s. 89.

** Kaşgarlı Mahmud'un *Divânü Lügâti't-Türk*'te on iki hayvanlı takvimden bahsederken: "Örneğin, baharın başlangıcına, **Nayruz**'dan sonra, "oğlak (*jady*) ayı" anlamında 'UΓLA'Q 'AYI **oğlaq ay** denir, sonra "büyük oğlak ayı" anlamında: **ulug oğlak ay** gelir – çünkü ikinci ay uzundur; sonra: "büyük ay" anlamında **ulug ay** gelir – çünkü o yaz ortasıdır, yeryüzünde nimetler artar, hayvanlar artar. Kalanlar az kullanıldıkları için burada bahsetmiyorum- böyle anla!" (Dankoff-Kelly'den aktaran, Teres, 2006: 326-327). der. Dikkat edilirse burada eski Türkler yeni yıl, Nevruz'dan sonra havaların ısındığı, baharın başladığı aya "oğlak" ayı demişlerdir. Demek ki havaların ısınması ile hayvanların üremesi, oğlak ve kuzuların sayısının artması, bolluk ve berekete kavuşulması ile yemek kültürü arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Eski İstanbul'da olduğu gibi günümaüzde dahi Hıdırellez kutlamalarında yenen yemeklerin başında "oğlak" ve "kuzu"nun gelmesi bize ayrıca pek çok kültürde çok eski çağlardan beri uygulana gelen kurban ritüelini de hatırlatmaktadır. İnsanlar bolluk ve bereket karşısında oğlak ya da kuzu kesip şükranlarını sunmaktadırlar.

dondurmacılar, yemişçiler, kuşlokumcuları, keten ve koz helvacılar, kâğıt helvacılar çıkmışsa kirazcılar (Sadri Sema, 1991: 131-132, Ülkütaşır, 1976: 164).

c. Hıdırellez Kutlamalarının Yapıldığı Mekânlar: Halk inançlarındaki Hızır ve İlyas'ın fonksiyonlarından dolayı Hıdrellez gelenekleri içerisinde suyun, ağaçların ve yeşilliklerin önemli bir yeri vardı. Bu inanç ve uygulamalardan dolayı halk Hıdırellez'i su bulunan, yeşil bahçelerde ya da kırlarda kutlardı. Eski İstanbul halkı Hıdrellezi; evlerinin geniş olan yeşil ve ağaçlıklı, özellikle gül ağaçları olan, bahçeleri içerisinde (Alp, 1974: 7012) ya da Kâğıthane, Çırpıcı, Veliefendi Çayırları; Kadıköy'deki Züğürtler Yaylası denilen Haydarpaşa (İbrahim Ağa) Çayırı, Fikir Tepesi, ve Fenerbahçe, Boğaziçi'ndeki Büyükdere, Beykoz, Göksu Çayırları, Üsküdar'daki Çamlıca Tepeleri, Koruluk (Koşuyolu), Duvardibi; Eyüb Sultan'daki Türbe Bahçesi, Fulya Tarlası, Silahtarağa; Taksim'deki Gümüşsuyu ile Beşiktaş'taki Fulya Tarlası gibi mesire yerlerinde kutlamaktaydı. Bütün bu eğlence yerlerinin en ünlüsü "Kâğıthane"ydi. Hıdırellez günü İstanbul tarafındaki halkın neredeyse dörtte üçü sandallar, pazar kayıkları, alamanalar, arap mavnaları, fıtalar ve bilhassa, iki ya da üç çifte, piyade kayıkları ile denizden; tenteli muhacir arabaları, açık faytonlar, landonlar, kupa ve bırıçkalarla da karadan Kâğıthane'ye akın akın giderlerdi. Yalnız saray mensupları gibi pek kibar sınıf Hıdırellez'de olsun, diğer günlerde olsun, Kâğıthane'ye daima kapalı ve mükellef kupa arabalarıyla gelirlerdi. Şu kadar var ki; Kâğıthane'ye en eğlenceli gidiş deniz yoluyla olurdu (Ülkütaşır, 1976: 161, 163; Alus, 1951: 354).

ç. Ritüelleri Bakımından Eski İstanbul'daki Hıdırellez Kutlamaları: Pek çok kültürde farklı sebeplerle yapılan törenlerde çeşitli ayinlerin yani ritüellerin de gerçekleştirildiği görülmektedir. İnsanlığın karanlık çağlarında günümüze yansıyan bu anlayış Türklerde de görülmektedir. Türk kültür coğrafyasında kutlanan Hıdırellez binlerce yıldır gerçekleştirilen bu tür ritüellerin en önemli icra bağlamlarından birini oluşturmaktadır. Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan bu ritüellerin önemli bir kısmı eski İstanbul halkı tarafından da gerçekleştirilmiştir. Eski İstanbul'da kutlanan Hıdırellezlerde halkın uygulaya geldiği bu ritüelleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

I. Sağlık ve Şifa Talebine Dair Ritüeller: Hıdırellez ritüellerinin önemli bir kısmı sağlık ve şifa talebine dair yapılan ritüellerdir. Bu ritüellerin temelinde; halk arasında Hızır'ın hastalıkların şifasını veren, hastaları sağlığına kavuşturan bir özelliğinin olduğu inancı vardır. Bu inançtan dolayı eski İstanbul halkı da bütün bir yıl boyunca sağlıklı olabilmek, hastalıklardan korunmak, var olan hastalıklarından kurtulabilmek için şu ritüelleri gerçekleştirdi:

Ateşten atlama: Eski Türk inançlarından kaynaklanan ateşten atlama ritüeli Türk kültür coğrafyasının hemen her yerinde gerçekleştirilmektedir. Eski İstanbul'da da bu ritüelin uygulandığını görmekteyiz.

Hıdırellez sabahı, mahallenin uygun olan meydanında özellikle evdeki eski hasır parçalarından ya da kalın kâğıtlardan meydana getirilen bir yığın oluşturulurdu. Bu ateşte evdeki

eski hasırları yakmak çok hayırlıydı. Çünkü bir yıldan beri her ne şekilde olursa olsun eve girmiş uğursuzluk ve hayırsızlıklar hep eski hasırda yuva tutardı bu sebeple bu uğursuzluklar yanmadan evden uzaklaşamazdı.

Bu yığın akşam olunca tutuşturulur özellikle genç erkekler ve kızlar ateş üzerinden üçer defa atlarlardı. Eski İstanbul halkı ateş üzerinden atlamanın çok faydalı olduğuna inanırdı. Ateşten atlayarak; geçen bir senelik fenalıkların, musibetlerin, ağırlıkların ateşten atlarken öteki tarafta kaldığına, ateşe döküldüğüne ve bir daha eski sahibini bulamayacağına ateşten atlayan kişiye büyü tutmayacağına, nazar değmeyeceğine, vücudunun sağlıklı ve çevik olacağına inanılırdı. Böylece yeni yıla sağlıklı, tertemiz girilirdi. (İmer, 1957; 1523, Ülkütaşır, 1976: 169).

Ateş üzerinden atlamanın dışında sağlık ve şifa talebine dair ritüeller şunlardı:

Hıdırellez sabahı, dibine çömlek konmuş olan gül dalına yemeni, gömlek, mendil gibi kendisine ait eşyadan birini asardı ve ertesi gün o eşyayı giyer veya kullanırsa o kimsenin bütün yıl sağlıklı olacağına ve renginin güzelleşeceğine inanılırdı.

Hıdırellezden bir gün önce bir sarı ipekle kılaptan karıştırılarak bileğe bağlanırdı ve Hıdırellez sabahı gün doğmadan gül dibine gidilerek "Al bunun rengini, ver senin rengini" diye o bağ çözülerek gül dalına asılırdı. Bu da o kimsenin o sene için renginin güzel olmasına yarardı (Aliye, 1930: 187).

Çocukları olmayan evli kadınlar ile yeni gelinler çocuk sahibi olmak için geceden gül dalına salıncak bağlarlar veya gül dalının dibine içinde bezden yaptıkları bir bebek olduğu halde beşik bırakırlardı. Eğer bebeklerinin kız olmasını istiyorlarsa uzun saç yaparlar, etek giydirirler, erkek olmasını istiyorlarsa pantolon giydirirlerdi. Ertesi gün şafaktan önce bu bebekleri alırlardı (Taner, 1984: 34).

Hıdırellez'de kırlara açılmak, yeşilliklerde oturmak uğur sayılırdı. Bugün hemen herkes çoluğunu çocuğunu alır, yiyeceği içeceğiyle kırlara çıkardı. Eğer hasta varsa, hasta da yeşilliklere çıkarılır, yuvarlandırılırdı. Böylece hastanın çabucak iyileşeceğine inanılırdı. Hastaların dışındakiler de yeşilliklerde yuvarlanırlardı çünkü vücutlarının sağlığa kavuşacağına bir yıl boyunca hiç bir hastalık görmeden şen ve ferah yaşayacaklarına inanırlardı (Taner, 1984: 34; İmer, 1957; 1523).

Bir hastalığı olanlar, 22 Nisan günü kırlardan yedi türlü ot toplarlardı, kendi elbiselerinden kestikleri bir bez parçasıyla bağlayıp, "Bu otlar nasıl kurursa hastalığım da öyle kurusun" diye ocak içine, bacaya çivilerlerdi.

Hastaların ikinci dileği de şu idi: Saçlarından, sakallarından kestikleri kılları, gömleklerinden kestikleri parçalara sarıp gül dallarına bağlarlardı, Hıdırellez sabahı gün doğmadan, bu bağları çözüp gül ağacının dibine gömerler ve hastalıklarına şifa dilerlerdi. (Alp, 1974: 7011).

Hıdırellez'in vazgeçilmez geleneklerinden biri olan "mâni çekme" yapıldıktan sonra mâni çömleğinin içindeki eşyalar tamamen boşaltılır, çömleğin içindeki suyla oradakiler yüzlerini yıkardı. Böylelikle eski yılların uğursuzluklarından kurtularak yeni yıla tertemiz gireceklerine inanırlardı (İmer, 1957: 1524).

Ayrıca Salıncakta sallanmanın hastalıkların dökülmesine sebep olacağına inanılırdı (Cingöz, 2003: 65).

II. Bereket, Bolluk ve Uğura Dair Ritüeller: Halk inançlarına göre; Hızır gezdiği yerlere ve dokunduğu şeylere bolluk ve bereket getirir. Bundan dolayı Hıdırellez ritüellerinin başında bolluk ve bereket taleplerine yönelik uygulamalar gelmektedir. Bu inanca bağlı olarak eski İstanbul halkı bütün bir yılın bolluk ve bereket içerisinde geçmesine yönelik olarak şu ritüelleri gerçekleştirirlerdi:

Hıdırellezde kapalı yerlerde oturmak günah sayılırdı. Sabah erkenden kalkılır, evlerin kapı ve pencereleri sonuna kadar açılarak havalandırılırdı. Bunun neticesinde "Hızır'ın bereketi"nin eve gireceğine inanılırdı. Hıdırellez günü mutfak, ambar ve depoların pencere ve kapılarının açık kalması da uğurlu sayılırdı (Taner, 1984: 34).

İnanışa göre Hıdrellez sabahı Hızır peygamber arzuladığı evleri gezer ve evlere geldiğini de dolapta bulunan sütlerin kendiliklerinden yoğurt oluşu ispat ederdi. Onun için evler bir gün önceden temizlenir ve sıvanırdı. Çünkü Hızır Peygamber'in kirli evlere girmeyeceği düşünülürdü. Bu sabah herkes süt içer sütü olmayanlara olanlar birer tas süt dağıtırlardı, öğle yemeğinde sofrada bir parça kuzu eti bulunması uğurlu sayılırdı (İmer, 1957; 1523).

Gül dalına gümüş kuruşlar, çeyrekler Hıdrellezin bereket getirmesi amacıyla besmelelerle asılırdı (Cingöz, 2003: 65).

İstanbul'un köylerinde olan Değirmen (Germiyan)'de de bereket, bolluk ve uğura dair şu ritüeller yapılmaktaydı: Hıdırellezde meyve vermeyen ağaçlar balta ile korkutulurdu. Bunu iki kişi yapardı. Sabaha karşı ağacın yanına varılır biri balta ile ağacı kesmeye yeltenir, diğeri: "Kesme! Meyve verecek" der. Beriki: "Olmaz keseceğim, meyve vermedikten sonra neden dursun?" Öbürü bunu tutar. Bu davranış birkaç kez tekrarlanırdı. Bundan sonra ağacın meyve vereceğine inanılırdı (Orta, 1960: 2146).

III. Zenginliğe Dair Ritüeller: Hızır'ın bolluk ve bereket getirdiğine olan inanç Hıdırellez'de mal, mülk ve servet edinmeye dair bir takım ritüellerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Eski İstanbul'da bu taleplere dair gerçekleştirilen ritüeller şunlardır:

Gül dalına bir gün önceden bir kese içinde para bağlanırdı. Hıdırellez sabahı gün doğmadan önce para besmeleyle alınarak cüzdana konurdu. Bu paranın uğurlu olduğuna, bu paranın bir yıl boyunca hiç eksilmeyeceğine parayı taşıyan kişiye bereket getireceğine inanılırdı.

Yine Hıdrellez'de; ev sahibi olmak isteyen kişi geceden bir gül dalının dibine ya hamurdan, ya da çalı çırpıdan bir ev maketi yapar, ev sahibi olmak için dua ederdi.* Ertesi sabah gidip yaptığı evi alır, o yıl ev sahibi olacağına inanırdı (Taner, 1984: 34).

* Günümüzde artık yok olmaya yüz tutan bu âdet benim çocukluk yıllarımı geçirdiğim Zeytinburnu'ndaki mahalle sakinleri tarafından da yaşatılmaktaydı. Annem ve kardeşlerimle birlikte evimizin bahçesinde bulunan gül ağacının dibine taşlardan ev maketi yaptığımızı ve bir evimizin olması için abdest alarak dua ettiğimizi hatırlamaktayım.

IV. Kısmet ve Şans Talebine Dair Ritüeller: Hıdırellez'de yapılan bu çeşit uygulamaların en temel amacı geleceğe yönelik beklentilerin olup olmayacağını öğrenebilme ve evlilik yaşına gelmiş genç kızların kısmetlerini açmaktır.

Bu amaçla Anadolu'nun pek çok yerinde yapılan, İstanbul'da "bahtiyar", "martaval" ya da "martofar" olarak adlandırılan* ritüel eski İstanbul'da da pek çok evde yapılırdı. **

Bu geleneğin İstanbul'da yaşayan şeklini Ali İmer, *"Halkalı'da Hıdırellez"* adlı makalesinde şöyle anlatmaktadır: "5. mayıs günü öğleden sonra köyün gelinlik çağına gelmiş bir iki kızı bir çömlek bularak ev ev dolaşırlardı, çömleğe konulmak üzere nişan toplarlar ve çömleğin nerede açılacağını da soranlara söylerlerdi. Nişanlar, evin hanımı tarafından ve evdekilerin sayısına göre her şahıs için ayrı ayrı verilirdi. Nişanlar; küpe, yüzük, boncuk, bilezik gibi suda erimeyecek şeylerden seçilirdi. Bütün nişanlar çömleğe toplandıktan sonra en üstüne devlet babaya küçük bir yeşil yapraklı dal konur ve üzeri suyla doldurulurdu. Çömlek sağlam bir kapakla bağlanır, kapatılır, küçük bir zincirle de kilitlenirdi. Böylece mâni*** çömleği hazırlanmış olurdu. Çömleği kilitlemenin birinci sebebi, mâni çömleğinin baş düşmanları olan köy delikanlıları bu gece sabaha kadar bütün gül diplerini gezerek mâni çömleğini ararlar, bulurlarsa çömleğin içindekileri boşaltırlar, kızların eğlencelerine engel olmaya ve hiç olmazsa huzursuzluk yaratmaya çalışırlardı. Kızlar da gafil avlanmamak için kilit usulünü en iyi çare olarak kullanırdı. Sabahleyin mâni çömleğinin kilidi veya kapağıyla oynandığı sezilirse eğlencelerini ona göre düzenleyerek delikanlılara karşı gülünç duruma düşmezlerdi. Mâni çömleği sular iyice karardıktan sonra bahçede bir gül ağacının dibine kırmızı duvakla sarılı olarak saklanırdı. Gece çalınmaması için kontrol altında tutulan çömlek sabah açılırken herkes toplanırdı. En yaşlı kızın başına al duvak örtülür ve mâni çömleği de başına konurdu. Çömleğin kilidi anahtarla bir çevirmede açılırsa o kızın bahtının açık olduğu ve bir seneye kalmadan evleneceği müjdelenirdi. Üç çevirmede açılırsa bahtının kapalı olduğu anlaşılır ve

* Geleneğin Anadolu'daki diğer isimleri için bkz.: Abdulhaluk, Çay, *Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 25-26.

** Bu ritüelle ilgili Nureddin Tevfik, 1912'de **Türk Yurdu**'nda yayınlanan *"Eski İstanbul"* adlı makalesinde şu bilgileri vermektedir ki bu makale eski İstanbul'daki Hıdırellez kutlamaları hakkında bilgi veren eski kaynaklardan biridir: "İstanbul Türkünün aile hayatında bu gün gerek sevk-i medeniyetle, gerek sevk-i maişetle artık unutulmaya başlanan güzel ve câlib-i dikkat oyunlar, eğlenceler vardır. Bu oyunların bir kısmı Bizans'ın yani eski Grekliğin mirasıdır. Mesela, Hızır İlyas günü (23 Nisan) bahçelerde oynanan fallı oyun böyledir. Bu oyun, daha doğrusu bu eğlence cidden şâirâne, bedâyi-i perestânedir: Rûz-ı Hızır'ın arefesinde eğlenceye iştirak edecek kız ve genç kadınlar mendil, bilezik... ilh. gibi eşyalarını bir çömlek kaba doldurarak tenezzüh mevkii olan bahçedeki bir gül ağacı dibine vaz'ederler. Hızır günü konu komşu o bahçeye toplanır kuzu dolması, baharın yetiştirebildiği yeşilliklerden yapılmış salatalar meydana gelir. Ağaçlar çiçekleriyle donanmış, güller rengârenk açmış, çimenler zümrüdîn çehreleriyle etrafa tebessümler serpmiş bu bahçede taze ve şi'r-feşân genç kız ve genç kadınlar, aralarından en güzel bir kızı ekseriyet ârâ ile seçerler. Bu müntehab güzel kız, gül ağacı dibinde, gece esnasında Hızır'ın nefhasına mazhar olduğu farzedilen çömleği getirir. Diğer kızlar beyitler okumaya -tabir-i mahsusiyle- mâni söylemeye başlarlar. Her mâni okundukça güzel kız, kucağındaki çömlekten keyfe mettefak bir eşya çıkarır. Çıkan mendil, yüzük, bilezik... ilh. her kime ait ise, mâninin manasına ve sahibesinin hayât-ı hususiyesine göre tefe'ül olunur" (Nureddin Tevfik, 1328 (1912): 496-497).

*** İstanbul'da mâni söyleme geleneği, mâni icracıları ve mânilerin icra edildiği ortamlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdulkadir Emeksiz, **İstanbul Mânileri**, İstanbul, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 2007.

kız teselli edilirdi. Daha sonra Hıdırellez gelini olan küçük bir kız önce devlet adına çömleğe konulan dalı çıkarır daha sonra diğer yörelerimizde olduğu gibi nişanlar çıkarıldıkça mâniler okunurdu. Çömlekte bir şey kalmayınca içindeki su ile oradakiler yüzlerini yıkarlardı. Böylece geçen yılın uğursuzluk ve yaramazlıklarından kurtularak yeni yıla tertemiz girildiğine inanılırdı" (İmer, 1957; 1523-1524).

Bunun dışında eski İstanbul'da kısmet ve şans talebine dair ritüellerin diğer bir kısmı ise şöyleydi:

Hıdırellez gecesi, toprakta ekili duran iki baş sarımsak ya da zambak sapı, tepelerinden aynı boyda kesilirdi. Bu sarımsak saplarından birisi "aht-ahit" "öteki de "baht-talih" olurdu. Sarımsak ya da zambak uçları gece kesilirken: "Ahtim mi büyük, bahtım mı büyük?" diye niyet edilirdi. Eğer sabaha kadar bahta ait sarımsak sapı, ahit sarımsak sapından daha fazla uzamışsa, kızın kısmeti açılmış sayılır ve sevinirdi. Yok, ahit sarımsağı daha fazla boy atmış ise, o yıl içinde kıza kısmet çıkmayacak anlamına gelirdi ve üzüntü duyulurdu.

İstanbul'da Hıdırellez günü yapılan bir de "Denize dilekçe verme" âdeti vardı. Bunun için dilekçe kâğıdının üstüne şöyle yazılırdı: "Arzıhal sundum deryaya, Derya da sunsun Mevla'ya!" Bu dilekçe denize atılırdı.* Denizin dalgaları kâğıdı alıp götürünceye kadar çoluk çocuk sahilde bekleşirdi. Kâğıdın yazılı olan tarafı, denizin üstüne gelirse bu dileğin kabul olunduğuna bir işaret sayılırdı (Ülkütaşır, 1976: 168-169).

5 Mayıs gecesi oyuncak bebeğe gelinlik giydirilip bahçeye veya balkona bırakılırdı. Bebek bırakılırken "gelin gidiyor" denirdi. Yine 5 Mayıs gecesi sokağa yan yana iki soğan gömülerek kısmet açılırdı (Cingöz, 2003: 65).

V. Eski İstanbul'daki Hıdırellez Ritüellerinin Değerlendirilmesi: Yukarıda eski İstanbul'da kutlanan Hıdırellezlerde yapılagelen bu ritüelleri Türk halk inançlarında yer alan Hızır'ın mitolojik karakteri etrafında oluşan büyüsel işlemler olarak değerlendirebiliriz ve bu ritüelleri üç bölüme ayırabiliriz: **

1. Sempatik büyü esasına dayalı uygulamalar: Birbirlerinden ayrı olan, uzak nesnelerin gizli bir sempati ile birbirlerini etkiledikleri prensibine dayanan sempatik büyü, kendi içinde taklit ve temas büyüsü olmak üzere ikiye ayrılır. Taklit büyüsü, benzer benzeri doğurur; temas büyüsü ise; bir nesnede bulunan kuvvet, o nesnenin diğer bir nesneyle teması halinde diğerine de geçer düşüncesine dayanmaktadır.

Eski İstanbul'da Hıdırellez'de uygulanan ritüellerde; su, ateş, toprak, yeşillik, gül dalı,

* Denize dilekçe verme geleneği günümüz İstanbul'unda kutlanan Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri'nde de devam ettirilmektedir. Konu ile ilgili daha geniş bilgiyi çalışmamızın, "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri'nin Muhtevası" adlı kısmına bakınız.

** Eski İstanbul'daki Hıdırellez ritüellerini değerlendirilirken, inceleme konumuza benzerliği bakımından Meltem E. Cingöz ve Alparslan Santur'un *"Türkiye'de Hıdırellez'de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi"*, adlı çalışmasında yer alan tasnif ele aldığımız konuda örnek alınarak uygulanmıştır. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Meltem E. Cingöz ve Alparslan Santur, "Türkiye'de Hıdırellez'de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi", **Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1993**, Feryal Matbaası, Ankara, 1993, s. 5-23.

motiflerinin Hızır'la temas etmeleri nedeniyle majik bir güçle yüklü oldukları inancı ve halkın bu güçten yararlanmak istemeleri, bu tür uygulamaların temelini oluşturmaktadır. Örneğin; "niyet mânisi" geleneğinde görülen kilit motifi, folklorumuzda büyüsel amaçlarla çok kullanılan bir motiftir. Uygulamada kilidin açılması ile taklit prensibine dayalı olarak, kısmetin açılması amaçlanmaktadır.

Ayrıca gül, ağaç dalı, salıncak, oyuncak bebek motiflerinden Hızır'ın majik gücünü taşıdıkları inancıyla temas; salıncak ve oyuncak bebek ise temelinde taklit büyüsüne dayanan nesnelerdir.

2. Sempatik ve sayı büyüleri esasına dayalı uygulamalar: Halk arasında bazı rakamların uğurlu, bazı rakamların da uğursuz olduğuyla ilgili inanışlar vardır. Pek çok folklorik üründe görülen bu inançlara Hıdrellez günü yapılan uygulamalarda da rastlanmaktadır. Hıdırellez ateşi üzerinden üç kez atlama örneğinde olduğu gibi bu inanmalar da sayı büyüsüne dayalı uygulamalar olarak değerlendirilebilir.

3. Pasif büyü esasına dayalı uygulamalar: Zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya yönelik uygulamalar pasif büyü içinde yer almaktadır. Hıdrellez'de özellikle kaçınılması gereken davranışların temelinde, bu büyüyle ilgili izlere rastlamak mümkündür (Cingöz-Santur, 1993: 10-13).

d. Hıdırellez Eğlenceleri: Pek çok kültürde var olan bahar bayramları, insanlığın ilk çağlarında öncelikle inanç ve buna bağlı olarak da ritüel boyutu ön plana çıkarılarak kutlanmıştır. Toplumların medeniyet seviyelerindeki yükseliş, ekonomik ve sosyal hayattaki değişimler bu türden festivallerin ve mevsimsel bayramların kutlamalarında inanç ve ritüel boyutuna eğlence unsurunu da katmıştır. Günümüze gelindiğinde ise günümüz toplumları eski inanç ve yaşayışlarından kaynaklanan kutlamalarda en çok eğlence boyutunu ön plana çıkarmışlardır denilebilir. Eski İstanbul'da da durum böyleydi. Bir bahar bayramı olan Hıdırellez eski İstanbul halkının en önemli eğlence zamanlarından biriydi. Halk ne yapar yapar Hıdırellez'in kutlandığı belli başlı mekânlara gider buralarda çeşitli eğlenceler tertip ederdi.

İstanbul yazarlarının hatıralarında bu eğlence yerleri ve eğlence çeşitleri şöyle anlatılmaktadır:

I. Kâğıthane'deki Hıdırellez Eğlenceleri: Tulumbacılar ve esnaf loncaları başta olmak üzere büyük bir neşe ve eğlence içerisinde yemekler yenir, çalgılar çalınır, naralar atılırdı. Bu eğlencelerin içerisinde halkın en çok hoşuna giden ve seyircilerden en çok alkış alan şey Sultanhamamı esnafından meşhur "Köçek Şevki"nin çiftetelli oynamasıydı.

Eski İstanbul'da Hıdırellezlerin en şen ve şakrak bülbülleri, Kâğıthane sırtlarını neşeden çınlatan insanları Çingenelerdi.* Ellerinde tefler, darbukalar, zillimaşalar, udlar, kemanlar ile üstlerin allı, yeşilli, morlu özellikle çiy sarı renkli entarileri, beyaz yeldirmeleri, pembe ba-

* M. Şakir Ülkütaşır'ın eski İstanbul'da Hıdırellez eğlencelerinde yer alan "Çingeneler" hakkında vermiş olduğu bilgilerin bugünkü "Ahırkapı Şenlikleri"ni anlama ve eski İstanbul'daki Hıdırellezlerle karşılaştırma yapabilmek için oldukça önemli fikirler verdiği düşüncesindeyiz.

şörtüleri olduğu halde bir köşede cümbüş eden, kahkahalar savuran bu esmer insanlar görülecek şeylerdi. Oyunları, çalgıları, göbek atmaları, coşkun neşeleriyle gözleri üzerlerine çekerlerdi. Kâğıthane'deki Hıdırellez eğlencelerine pek kibarca katılan diğer bir kısım Çingene aileleri daha vardı ki, bunlar Ayvansaray'da oturanların en zenginleri olup, oraya bir kısım saraylıları taklit ederek mükellef kupa arabaları ile gelirler, Çağlayan Köşkü'nün arkasındaki ulu ağaçların altında arabalarını durdurup geleni geçeni seyrederlerdi. Bunların boyunları nal gibi beşibiryerde altınlar, kulakları da elmas küpeler ile pırıl pırıl yanardı (Ülkütaşır, 1976: 162-163).

Kâğıthane'deki Hıdırellez eğlencelerine şahitlik eden Ahmet Haşim: "Benim Kâğıthane'de aramağa gittiğim ne kuş, ne de çiçek idi; sırf çingene görmek ve zurna dinlemek iştiyakiyle, şu sonu gelmez bir akşam alacalığının kederiyle boğulmuş olan iki dağ arasına gittim. Çingene, insanın tabiata en yakın kalan güzel bir cinsidir. Zannedilir ki, bu tunç yüzlü ve fağfur dişli kır sakinleri, insan şekline girmiş birtakım neş'eli yeşil ağaçlardır. Çingene, bizzat bahardır. Çocukluğumda gördüğüm baharlardan bugün hatırımda kalan hayâl, yeşil, kırmızı, sarı şalvarlar giymiş, şarkı söyleyen ve el çırpan bir alay genç kız içinde, tahta zurnasını çalıp, bu musikînin vahşî kahkahaları andıran yeknesak akisleriyle yeşil vadileri uzun uzun inletengenç bir çingenedir." (Ahmed Haşim, 1969: 17-18) diyerek Çingenelerin Kâğıthane'de kutladıkları Hıdırellez geleneği hakkındaki duygularını ifade etmektedir.

II. Eyüp'teki Hıdırellez Eğlenceleri: "Eyüp Sultan'daki Hıdırellez eğlenceleri ise "Türbe Bahçesi" denilen yerde yapılırdı. O gün buraya gelenler, Eyüp'ün pek meşhur olan kebabı, peynirli pidesi, yoğurdu, kaymağı ile sabahtan akşama kadar yerler içerler, salıncak sallanırlar, akşam üstü de oldukça eğlenceli, neşeli ve zevkli olan Kâğıthane dönüşünü seyretmek için deniz kenarına dizilirlerdi.

Sandallarla, kayıklarla güle oynaya, tulumbacı naralarıyla, çalgılar eşliğinde şarkılar türküler, gazeller söyleye söyleye Unkapanı Köprüsü'ne kadar gelinirdi. Burada her şey biter; dubaların üzerinde bulunan polisler burada eğlenceye son verirler, herkesin sessiz sedasız dağılmasını sağlarlardı. Yani, Unkapanı Köprüsü, bütün bu zevk ve eğlence âlemini bir bıçak gibi keserdi" (Ülkütaşır, 1976: 163).

III. Üsküdar ve Kadıköy'deki Hıdırellez Eğlenceleri: Eskiden Üsküdar'da Hıdırellez eğlenceleri daha çok şimdiki Haydarpaşa Nümune Hastanesi'nin arkasında kalan ve Duvardibi'nden başlayıp Haydarpaşa'daki İbrahim Ağa Çayırına (şimdiki rampaya) kadar inen geniş uzun alanda yapılırdı. Halk bu çayır ve çimenlik alanda kadın erkek, çoluk çocuk toplanırdı. Kadınlar genellikle o gün için yeldirme; genç kızlar ise peçesiz çarşaf giyerlerdi. Envai çeşit seyyar satıcılar bağıra bağıra halk arasında dolaşırlardı.

Duvardibi'nden demiryoluna, istasyona, İbrahimağa Çayırı'na kadar büyüklü küçüklü çadırlar, tahta barakalar, salaştan açık hava tiyatroları kurulur, tuluatçılar bu çadırlar içinde türlü oyunlar oynarlar, ayrıca ortaoyunları oynanır, pehlivan güreşleri yapılır, kuklalar oynatılır, saz takımları çalar, davul zurna sesleri göklere çıkar, ip cambazları havada iplerin, tellerin üstünde dans eder, hokkabazlar şakşaklarla birbirlerinin kafalarına vurarak türlü maskaralık-

lar yaparlar, iki başlı dana, dört başlı ejderha, kesikbaş kız gibi fevkalade hünerler gösterirler, atlıkarıncalar döner, salıncaklar sallanır, dönme dolaplar çark yapar, çocuklar uçurtma uçururlar, atlara, eşeklere binerler, arabalarla dolaşırlardı. Bunun yanında; destancılar, bin bir çeşit ufak tefek satan mezat malcılar, baloncular, gösteriş yapan yangın tulumbacıları, kupa, talika, fayton, öküz, eşek, manda arabaları, bisikletçiler, şişirme düdükçüler, düdük şişirenler bulunmaktaydı (Ülkütaşır, 1976: 164, Sadri Sema, 1991: 131-132).

Şimdi, Koşuyeri adıyla bilinen Koruluk'ta da salıncaklar kurulur çocuklar ve gençler salıncakta sallanır; sık ağaçlar altında oturan halk hazırlayıp getirdikleri yiyeceklerini yer içer eğlenirlerdi. Koruluğun bazı kısımlarında da gençler, içki âlemi yaparlar, zurna klarnet eşliğinde özellikle çiftetelli oynarlardı (Ülkütaşır, 1976: 164).

Sadri Sema, çocukluğunda şahit olduğu Hıdırellez eğlencelerini şöyle anlatmaktadır: "Giderdik biz de. Bu mahşerin içine. karışırdık. Bir çadırın önündeki tahta kerevette tuhaflıklar yapan, yüzü gözü boyalı, başı külâhlı paskalı seyreder, gülerdik, gülüşürdük. Ötede havada bir ipin üstünde elinde bir sırıkla yürüyen, zıplayan cambazın maharet ve cesareti karşısında alıklaşırdık. Bir salaş tiyatroya girer, İbiş'in elinde bir saplı süpürge, ya bir boş teneke, gösterdiği maskaralıklar karşısında kahkahalar atardık. Beride davul zurna ile oynayan Doğu Anadolu uşaklarının etrafını kuşatan çembere karışır, onların bacaklarını, kollarını kaldırarak havalanmalarına, dalgalanmalarına dalardık. Salıncaklara binerdik..." (Sadri Sema, 1991: 131-132).

e. Eski İstanbul'daki Hıdırellez Geleneklerinin İşlevleri: Eski İstanbul'da Hıdırellez geleneklerinin işlevleri; sosyal, psiko-sosyal, ekonomik ve dinî işlevler olarak sıralanabilir.* Bu dört işlev eski İstanbul'da Hıdırellez gelenekleri içerisinde birbirlerine sıkı bağlarla bağlanmış olup birinin diğerinden soyutlanması mümkün değildir.

1. İnanç İşlevi: Eski İstanbul'da kutlanan Hıdırellez geleneklerinin temelinde Hızır ve İlyas Peygamberler hakkında halk arasında yüz yıllar içerisinde oluşan inançların yattığı bilinmektedir. Her yıl Hıdırellez kutlamaları vesilesiyle bu inanışlardan kaynaklanan uygulamalar icra edilmektedir. Özellikle "sevap" olacağı düşüncesiyle yiyecek ve içeceklerin ikram edilmesi vb. Hıdırellez'in sosyal ve dinî işlevini gözler önüne sermektedir.

2. Sosyal İşlev: Hıdırellez, vb. kutlamalar, bir milletin birlik ve bütünlüğünün sergilendiği çok özel günlerdir. Bu günlerin millî birlik ve bütünlüğü pekiştirmede, geliştirmede ve genç kuşaklara aktarmada oldukça önemli bir yeri vardır. Bu günler, bir taraftan bireylerin toplum içindeki görevlerini hatırlatma işlevi görürken, diğer taraftan da bireyin içinde yaşadığı topluma, tabiata ve diğer varlıklara karşı olan sorumluluklarını hatırlaması bakımından da önemlidir (Ekici, 2005: 48).

Yukarıda izah edildiği gibi eski İstanbul'da büyük bir coşkuyla kutlanan Hıdırellez'de; uzak yakın komşular ve akrabalar bir araya gelir, özenle hazırlanan yiyeceklerden oluşturu-

* Eski İstanbul'daki Hıdırellez geleneklerinin işlevlerini belirlerken, inceleme konumuza benzerliği bakımından A. Çetin Çelik'in *Edirne ve Çevresi Hıdırellez Geleneği* adlı çalışmasında belirlediği işlevleri göz önünde tutarak konumuza göre yorumlamayı uygun gördük. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: A. Çetin Çelik, *Edirne ve Çevresi Hıdırellez Geleneği,* **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, **Hıdırellez Özel Sayısı**, Neyir Matbası, Ankara, 1990, s. 66-68.

lan sofralara oturulur böylece toplumsal birlik ve beraberlik güçlenmiş olur.

Ayrıca Hıdırellez'de yaşatılan niyet çömleği vb. gelenekler vasıtasıyla evlenmemiş genç kızlar ve erkekler birbirlerini görebilmekte ve gelecekte kurulacak olan ailelerin tohumları atılabilmektedir.

Hıdırellezde ev, araba ya da mal mülk sahibi olmaya yönelik dua, inanç ve pratiklerin var olduğu yukarıda izah edilmişti. Çeşitli sosyal tabakalardan oluşan İstanbul halkı içerisinde özellikle alt gelir grubunu oluşturan kitlelerin hayata bağlanmaları, geleceğe umutla bakabilmeleri açısından oldukça önemli olan bu tür uygulamalar Hıdırellezin sosyal işlevini göstermektedir.

3. Psiko-sosyal İşlev: Hıdırellez'de insanlar tabiatla iç içedir. Mesire yerlerinde yapılan eğlenceler, ateş üstünden atlama, çimlerde yuvarlanma vb. çeşitli inanç ve pratiklerin insan üzerinde olumlu psikolojik etkileri bulunmaktadır. Tabiatla ve toplumla kurulan etkileşim insanları psikolojik olarak rahatlatmakta, hayata huzur ve güvenle bağlanmalarını sağlamakta sosyal ilişkileri düzenlemekte bu ise Hıdırellezin psiko-sosyal işlevini oluşturmaktadır.

4. Ekonomik İşlev: Eski İstanbul'da soğuktan boğazın donduğu kış günlerinde hem insan hem hayvanlar daha çok yazın hazırladıkları yiyecekleri tüketmektedirler. Bundan dolayı halk kışın bitip baharın gelmesini dört gözle beklemektedir. Çünkü baharın gelişi bolluk ve bereketin gelişi yiyecek ve içeceğin artması demektir. Bu bolluk ekonomiye ve toplumsal hayata da olumlu yansımaktadır. Günümüz İstanbul'unda başta Ahırkapı'da yapılmakta olan Hıdırellez şenlikleri hiç de azımsanmayacak bir bütçeyele sponsorların desteği alınarak yapılmaktadır ki bu da Hıdırellez şenliklerinin kültür ekonomisi bakımından oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

V. Günümüz İstanbul'unda "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"

I. Ahırkapı Semtinin Tarihi: "Ahırkapı" adı semte; Bizans döneminden kalma eski bir sur kapısına, Osmanlı döneminde Topkapı Sarayı ahırlarının da burada bulunmasından dolayı verilmiştir. Semt coğrafi konum itibarıyla İstanbul'un kalbi sayılan tarihî yarımadanın en doğu ucunda Boğaz'ı, Anadolu yakasını ve Adalar'ı görebilen muhteşem bir panoramaya sahiptir. Bu semt; Çatladıkapı ile Ahırkapı arasındaki İshak Paşa ve Akbıyık mahallelerini izleyen Cankurtaran mahallesi sınırları içinde Ahırkapısı ile Sinan Paşa Köşkü arasındaki sur çizgisinin arkasındaki düzlük ve yamaçların oluşturduğu alandır.

Tarihi çok eskilere dayanan Ahırkapı semti gerek Bizans gerekse Osmanlı dönemlerinde İstanbul'un en önemli tarihî saray bölgelerinden biri olması dolayısıyla aynı zamanda arkeolojik bir alandır (Kuban, 1993: 101).

Bu tarihî semtte günümüze kadar ayakta kalabilen bir kısım Bizans eserleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Minas Kilisesi'nin inşası aşağıdaki şu efsaneye dayandırılmaktadır: "Efsaneye göre İmparator Maksimionos Aziz Minas ile diğer iki azizi İskenderiye'de öldürdükten sonra bunların naaşlarını demir bir sandığa koyarak denize attırmıştı. Fakat bir melek, sandığı İstanbul'a getirmişti. Dönemin İstanbul Patriği manevi bir işaret sayesinde

azizlerin akıbetini öğrenince, sabahleyin halktan kalabalık bir toplulukla beraber büyük bir merasim eşliğinde Ahırkapı sahiline gelmiştir. Azizlerin sandukaları üzerinde bir ışık sütunu görülmüş ve sandık açılarak azizlerin cenazeleri bu mevkiye konulmuş buraya da azizlerin anısını yaşatsın diye "Minas Kilisesi" inşa edilmiştir (Kömürciyan, 1988: 5). 1800'lü yıllarda Samatya'da yapılan bu kilise günümüzde halen ayaktadır.

Eremya Çelebi*, Bizans döneminde bu semtte "Kumluca" adı verilen bir kıyı olduğunu belirtir ve semt ile ilgili şunları söyler: "Diğer bir adı da Kumluca olan bu yerin altındaki ayazmada, hastalar, kumun içine gömülürler ve itikatlarınca şifa bulurlar. Burası bir ziyaretgâhtır ve yortusu Hazret-i İsa'nın dağda tebdil-i suret tecelli etmesinin günü olan 6 Ağustosa tesadüf eder. Ermeniler ve bilhassa Rumlar, Sultan Murad zamanına kadar, davul zurna ile gelip burada toplanırlar ve keyfederlerdi. Halk yer içer ve o sakin denizde yıkanırdı. Padişah da yukarıdan bunu temaşa eder ve avuçlarla para serpiştirirdi" (Kömürciyan, 1988: 5).

Eremya Çelebi'nin yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Ahırkapı semti bugün olduğu gibi, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de halkın çeşitli vesilelerle bir araya geldiği şenlik ve kutlamaların yapıldığı İstanbul'un önemli cazibe merkezlerinden biridir.

Fetihten sonra da İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden biri olma özelliğini koruyan Ahırkapı semti; Çatladıkapı'ya kadar daha çok akıncıların, sadrazamların, dervişlerin yerleştiği mahallelerden biriydi. Ahırkapı için Mehmed Ziya Bey **İstanbul ve Boğaziçi** adlı eserinde; bu mahallede 29 sokak, 118 hane, 2 çarşı, 4 hamam ve 2 imaret olduğunu yazar (Kuban, 1993: 101). Ayrıca; Ahırkapı Feneri, Hammamizade İsmail Dede Efendi'nin Evi, Hekimoğlu Ali Paşa Validesi Çeşmesi, İshak Paşa Hamamı, İshak Paşa Camii, Kapuağası Mahmud Ağa Camii bugün semtin tarihi ve kültürel değerini arttıran ve günümüze kadar ulaşabilen mimari eserlerden bazılarıdır.

Semt tarihi ve kültürel değerini hemen hemen 19. asra kadar korumuştur. Ancak Osmanlının son dönemlerinde ve Cumhuriyetle birlikte eski önemini yitirmiştir. 1950'lerde ise göçlere maruz kalmış, mahalleye pek çok Çingene yerleşmiştir.

Günümüzde Ahırkapı'dan Sirkeci'ye doğru surların var olması ve surlarla deniz arasında sadece yol bulunması Ahırkapı'daki yapılaşmayı engellemiştir. Bununla birlikte Ahırkapı'nın, İstanbul'un en yoğun turizm merkezi olan Ayasofya ve Sultanahmet bölgesine olan yakınlığı dolayısıyla son yıllarda bölgede pek çok otel ve pansiyon açılmıştır.

II. Ahırkapı Hıdırellez Şenliklerinin Tarihçesi:** Yukarıda ayrıntısıyla izah edilen eski İstanbul'da kutlanan Hıdırellez şenlikleri 1950'lere kadar eskisine nazaran zayıflamakla beraber yer yer kutlanmaktaydı. 1970'lerden sonra ise unutulmaya yüz tutmuştur (Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri, 2005: 21). Bunun en önemli sebeplerinden biri şehrin sosyo-kültürel

* Eremya Çelebi Kömürcüyan (1637 -1695); Osmanlı tarihi ve kültürü bakımından önemli olan pek çok kitaba imzasını atmış bir Osmanlı şair, seyyah, diplomat ve tarihçisidir.

** Makalemizin bu bölümü daha çok Kasım Zoto ile yapılan ve **İstanbul** dergisinde yayınlanan mülakattan ("Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri", **İstanbul**, Sayı: 53, 2005, s. 20-23.) ve Ahırkapı Hıdırellez Şenliklerini düzenleyen Ahırkapı Hıdrellez Şenlikleri Derneği'nin web sayfası olan http://www.hidrellez.org/ (15.11.2011) sitesinden faydalanılarak yazılmıştır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bu kaynaklara bakınız.

yapısında yaşanan hızlı değişimdir. Bu değişimin önemli aktörlerinden biri de göç olgusudur. Aslında İstanbul konumu ve başkent oluşu sebebiyle tarih boyunca göç alan bir şehir olmuştur. Ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra siyasi önemini kaybetmesine rağmen sanayi, ticaret, kültür ve turizm bakımlarından Türkiye'nin en büyük şehri olmaya devam etmiştir. 1950'den sonra Türkiye'de sanayinin gelişmesi ile birlikte İstanbul'un da demografik yapısı önemli derecede değişmiştir. Tarım ve hayvancılık ile geçinemeyen halk daha çok Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden taşı toprağı altın olan İstanbul'a göç etmeye başlamıştır. Bunun neticesinde "İstanbul'un yerlisi", "eski İstanbullu", "İstanbul Beyefendisi-Hanımefendisi" diye anılan ahalinin büyük bir kısmı için İstanbul yaşanılır olmaktan çıkmış bundan dolayı da bu kesim İstanbul'dan başka şehirlere göç etmiş, onların yerini ise şehre yeni göç eden ahali almıştır. Yoğun yaşanan bu göç ile birlikte konut sıkıntısı ve gecekondulaşma oranı artmış eski İstanbul'da Hıdırellezlerin kutlandığı meydanların yerini yeni yerleşim yerleri almıştır. Böylece İstanbul'da yüzyıllarca büyük kitleler halinde kutlanan Hıdırellez geleneği, bu geleneği büyüklerinden öğrenerek yaşatan ve genç kuşaklara öğreten icracılarını, icra ortamını ve icra mekânını zamanla kaybetmiştir.*

Buna rağmen Ahırkapı'da Hıdırellez geleneklerini yaşatmaya çalışan Roman vatandaşların meskun oluşu, son yıllarda Ahırkapı'nın bir turizm bölgesi haline gelmesi, semtte pek çok otel ve pansiyonun açılması, işletmecilerin kültür turizmi konusunda bilinçli olmaları İstanbul'un kültürel değerlerine önem vermeleri bu bölgede Hıdırellez şenliklerinin tekrar canlanmasına zemin hazırlamıştır.

III. Ahırkapı Hıdırellez Şenliklerinin Başlaması; Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri ilk kez 1997 yılında, tabiî olmayan sebepler, başta ekonomik ve turistik kaygılar, neticesinde başlamıştır. Şenliklerin başlamasına sebep olan en önemli unsurlardan biri de bu semtte "roman" vatandaşların yaşıyor olmasıdır.

Romanlar ya da diğer adıyla Çingeneler, hayat tarzları, bedenî ve ruhi özelikleri ile diğer milletlerden ayrılmaktadırlar ve genellikle göçebe olarak yaşarlar. Sadece Türkiye'de değil Avrupa'nın çeşitli yerlerinde, Asya'da, Mısır'da, Kuzey Afrika ve Amerika gibi ülkelerde de yaşamaktadırlar. Osmanlı döneminde Çingeneler, XVI. asrın başlarından itibaren, daha çok bugünkü Trakya'da; Merkezi Kırklareli olan ve Eski-Hisar-ı Zağra, Hayrabolu, Malkara, Döğenci-Eli, İncügez, Gümülcüne, Yanbolu, Pınar-Hisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan ve Çorlu bölgelerini kapsayan bir Çingene sancağı oluşturulmuştur (Gökbilgin, 1977: 420-426).

Osmanlı döneminde Çingenelerin Kırklareli'ne yerleştirilmesi sonucu Romanların en renkli kutlamalarından biri olan ve hâlâ canlılığını koruyan "Kakava"** şenliklerinin de mer-

* Bu süre içerisinde köyden şehre göç eden ve kendi geleneklerini bir nebze de olsa yaşatmaya çalışan ve bunun neticesinde her yıl 6 Mayıs'ta Hıdırellez'i mahalle aralarında küçük çapta kutlayan gecekondu sakinlerini göz ardı etmemek gerekmektedir.

** Kaynaklara göre Mısır ve Ön Asya kökenli olan ve 6 bin yıllık bir geçmişe sahip "Kakava" ile bir kurtarıcının geleceğine inanılır. Bu inancın kökeni; Kur'anı-ı Kerim'deki Hz. Musa'nın Firavun'a karşı verdiği mücadeleye benzer şekilde, Mısır'da zulüm görenlerin mucizevi biçimde kaçmasına dayanır. Kaçan halkı izleyen Firavunun ordusu ise sularda boğulup ölür. Kalanlar ise bir liderin çıkıp kendilerini

kezlerinden biri Kırklareli ve Edirne olmuştur. Türk kültür coğrafyasında "Hıdırellez" adıyla kutlanan bahar bayramı Çingeneler arasında "Kakava" adıyla anılmakta ve her yıl 6 Mayısta kutlanmaktadır. Edirne'de kutlanan Kakava şenliklerinde; "Genç kızlar kısmetlerinin açılması için gün doğmadan **gelinlik**leri ile Tunca nehrinin kıyısına gelir dileklerde bulunur gelinliklerini akan suya atarlar. Buradan su alıp ellerini yüzlerini yıkamak için evlerine götürenler de olur. Burada ata olduğuna inanılan **Baba Finge**'nin nehirden çıkıp halkın zorluklarını yenmesinde onlara yardımcı olacağı inancı vardır. Ayrıca söğüt dalları koparılarak Tunca'nın köprüsünün üzerinden geçilir, daha sonra bu dallar evlere götürülüp kapılara asılır. Bu dalların evlere bolluk ve bereket getireceğine inanılır. Burada da **Niyet Çömleği**nden mani çekilir ve ateşten atlanılır." (Kalafat, 2011: 42).

Ahırkapı ise Türk Romanlarının Trakya bölgesi dışında; İstanbul'da uzun yıllardan bu yana yerleşik hayata geçtiği tarihî semtlerimizden biridir. Buraya ilk gelen Romanlar mübadeleyle Selanik'ten 80 yıl önce gelmişlerdir. Şimdiki Ahırkapı'lılar ilk gelen romanların üçüncü kuşaktan torunlarıdır. Ahırkapı'da ortalama 650 Roman yaşamaktadır. Ahırkapılı Romanlar günümüzde dahi ilk geldikleri günkü örf ve âdetlerini devam ettirmişlerdir. Her zamanki özelliklerini koruyarak eğlenceye ve müziğe bağlı kalmışlar ve insanları eğlendirmeyi bir meslek haline getirmişlerdir.*

Bir diğer önemli unsur ise semtte bulunan otel ve pansiyon işletmecilerinin alternatif turizme, İstanbul'un tarihî ve kültürel değerlerine önem vermeleridir. Ahırkapı Hıdırellez şenliklerinin başlama sebebi "Armada Bahçe"nin açılışı etkinliğidir. Çünkü; İstanbul'un tarihî ve kültürel değerlerine önem veren Armada Otel'inin sahibi Kasım Zoto açılışı, Hıdırellez gecesine yani 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan geceye göre düzenlemiş, açılışta medyanın ilgisini de çekebilmek için sufi müziğinin ustası, neyzen Kudsi Erguner ve arkadaşlarına da bir konser verdirmiştir. Bununla beraber aynı gece, semt sakinlerinin ve işletmelerin katkılarıyla "Sokakta Hıdrellez" şenliği de düzenlenmiştir.

Gerek "Kudsi Erguner"in vermiş olduğu konser gerekse o zamana kadar böyle bir şenliğin yapılmamış olmasının uyandırdığı ilgi dolayısıyla 1997 yılının 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gecesi, Armada Bahçe'de özellikle basın mensuplarından oluşan yaklaşık 600 kişilik (Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri, 2005: 22) büyük bir kalabalık ile "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin ilki yapılmıştır.

Katılımcıların büyük bir kısmının basın mensuplarından oluşması dolayısıyla ertesi gün, Erguner'in konseri kadar hatta daha fazla "Sokakta Hıdrellez" şenliği gazetelerde ve televiz-

kurtaracağına inanırlar. Çünkü kurtarıcı ölümsüzdür. Kurtarmanın gerçekleştiği gün olarak kabul edilen her 6 Mayıs günü Çingeneler, şafak sökmeden toplanarak hep birlikte çala oynaya bir ırmak kenarına, daha çok Tunca Nehri kenarına, inerler. Nehirde suya girer, yüzlerini doğuya döner, ellerine aldıkları söğüt dallarını suya batırıp sırtlarına sürerek dilek tutar ve temsili olarak yıkanırlar. Bu uygulamayla sağlık ve mutluluk kazanılacağına inanılır ve coşkuyla eğlenilir (Alpman, 1997: 97). Tayyib Gökbilgin "Kakava"nın "tencere bayramı" demek olan üç günlük bir bayram olduğunu belirtmektedir. Bu bayramın sonunda Çeribaşı senelik vergisini toplamaktadır. Bu bayram bazılarına göre Çeribaşıların vergisini toplamak amacıyla konmuş bir bayramdır ve Çingeneler vergilerini başka usullerle vermeye başladıktan sonraki tarihlerde unutulmaya yüz tutmuştur (Gökbilgin, 1977: 426).

* http://www.ahirkapi.com/index-1.php (18.11.2011).

yonlarda haber olarak verilmiş böylece bu geleneğe ilgi çekilmiştir.*

Daha sonra 2002 yılında; ekonomik kriz, deprem, 11 Eylül vb. huzursuzluk veren olaylar neticesinde oluşan kasvetli havanın dağılması, insanların geleceğe daha güvenli ve umutla bakabilmeleri, moral bulmaları düşüncesi, bunun yanında Armada Oteli'nin sahibi Kasım Zoto'nun desteklediği ve Ahırkapı Mahallesi'nin "müzisyen nüfusu" ile yakın işbirliği sonucu oluşturmak istediği "Roman Orkestrası"nın, kamuoyuna duyurulabilmesi için uygun ve "doğal" bir zeminin oluşturulması düşüncesiyle tekrar "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri" düzenlenmiş ve medyada 1997'de yapılan önceki şenliklerden çok daha fazla yer bulmuştur.

2002 "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin düzenlenmesiyle gerek semt sakinleri gerekse diğer katılımcıların oluşturduğu iki ya da üç bin kişi moral bulmuş ayrıca "Roman Orkestrası" şenlikte vermiş olduğu ilk konserden 1 ay sonra, Sony Music ile sözleşme imzalamış böylece şenlik hedefine ulaşmıştır.

2003 ve 2004 yıllarında da düzenlenen "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri" semtin ve Eminönü ilçesinin bir geleneği haline gelmeye başlamıştır. *Akbıyık Caddesi*'nin de etkinlik alanına dâhil edildiği 2007'deki Şenliklere 50.000 kişi katılırken bu sayı 2008'de 70.000'i aşmıştır.

Yoğun kalabalık sebebiyle Ahırkapı sokaklarında düzenlenebilmesi neredeyse imkânsız olan şenliklerin yaşaması ve katılımcıların güvenliğinin sağlanması maksadıyla 10. yılında şenlikler denize daha yakın, ferah bir alanda, *Ahırkapı Parkı*'nda yapılmaya başlanmıştır.**

IV. "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin Organizasyonu: Yukarıda da ifade edildiği gibi "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri" ilk kez 1997 Armada Otel'inin sahibi Kasım Zoto'nun önderliğinde başlamış daha sonra ise pek çok sponsorun desteklediği sivil toplum kuruluşlarının organizasyonuna dönüşmüştür. "Ahırkapı'da Hıdrellez" adlı şenliklerin organizasyonu "Tarihi Yarımada İçin Eminönü Platformu"nun bir alt çalışma grubu olan "Eminönü Sivil Girişimi" ve Eminönü Belediyesi tarafından düzenlenmiştir. Bu organizasyona İstanbul Valiliği ve İstanbul İl Kültür Müdürlüğü tarafından da önemli ölçüde destek verilmiştir.

2007 yılında ise "Eminönü Sivil Girişimi", "Ahırkapı Hıdrellez Şenlikleri Derneği"ni kurarak, şenliklerin yönetim ve organizasyonunu kurumsal bir çatı altında toplamaya başlamıştır. 2009'da ise şenlik İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi dolayısıyla İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nca yürütülmekte olan "İstanbul Kültür Başkenti 2010"

* Maria Dolores Alvarez'in moderatörlüğünde hazırlanan "Ahırkapı Hıdrellez Şenlikleri 2009 Profil Araştırması"ndaki medya raporuna göre ise 2009 yılında yapılan şenlikler; Akşam, Birgün, Bizim Gazete, Cumhuriyet, Gazetem Ege, Güneş, Günlük Evrensel, Haber Türk, Haber Türk İstanbul, Haber Türk Magazin, Halka ve Olaylara Tercüman, Hürriyet Daily News, Hürriyet Kelebek, Milliyet, Milliyet Cafe, Radikal, Referans, Sabah, Sabah Günaydın, Son Saat, Star, Takvim Saklambaç, Taraf, Türkiye'de Yeni Çağ, Yeni Şafak vb. gazetelerde toplam 333 sayfa hacminde ve 345.561,38 USD reklam eşdeğerinde yer almıştır.
Yazılı basının yanı sıra şenlikler görsel medyada da; Atv, Cnn Türk, Çay Tv, Flash Tv, Fox Tv, Habertürk, Kanal 1, Kanal 24, Kanal B, Kanal D, Kanal T, Kanal Türk, Ntv, Sky Türk, Star, Tgrt Haber, TRT 1, TRT 2, Türkmax, Tv 8, Tv Net, Ülke Tv vb. televizyon kanalları vasıtasıyla haber yapılmıştır. Yapılan haberlerin görsel basında yer alma süresi; 02 saat 43 dakika 50 saniyedir (www.hidrellez.org/img/HIDRELLEZ_2009.ppt) (14.11.2011).

** http://www.hidrellez.org/tarihce03.asp (14.11.2011).

projesine de dâhil edilmiştir. Bundan dolayı şenliğin adı o yıllarda; "İstanbul 2010 Ahırkapı Hıdrellez Şenliği" olarak değiştirilmiştir.

V. "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin Yapılış Amacı: "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin yapılış amacını "Tarihi Yarımada İçin Eminönü Platformu" üyesi ve Armada Oteli sahibi Kasım Zoto şöyle belirtmektedir: "Şenliklerin yapıldığı Ahırkapı, tarihî yarımada genellikle fiziksel yapıyla; tarihi ve mimari eserleriyle düşünülür ve ön plana çıkarılır. Son beş altı yıldır tarih ve kültürün yalnızca mimari eserlerle değil örf, adet ve gelenekler, şenlikler, yaşanan değerler ve yaşam tarzlarıyla da olduğu fikri yerleşmeye başladı. Korunması ve gelecek nesillere aktarılması gereken değerler olduğunu gördük ve bunu önemsemeye başladık. "Ahırkapı'da Hıdırellez Şenlikleri" bu fikirle ortaya çıktı" (Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri, 2005: 20-21).

Kasım Zoto'nun da belirttiği gibi "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri" her şeyden önce yukarıda ayrıntısıyla ele alınan, unutulmaya yüz tutan Hıdırellez geleneğinin canlandırılması, şehir hayatının keşmekeşi içerisinde kış mevsiminin olumsuzluklarından bunalan insanların, baharla birlikte yeni bir başlangıç yapabilmeleri, umutlarını tazeleyebilmeleri ve eğlenebilmeleri için yapılmaktadır. Diğer taraftan şenlik vasıtasıyla İstanbul'un kalbi "tarihi yarımada"nın gerek İstanbul'da yaşayanlar gerekse şehre gelen yabancı turistler tarafından tanınmasına vesile olmaktadır. Böylece tarihî yarımadadaki somut olmayan kültür miras Hıdırellez'in de korunmasına zemin hazırlanmaktadır.

VI. "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin Muhtevası: "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri" İstanbul'da yaşayanların aslında tarihî ve kültürel kodları içerisinde var olan, bilinen ve bir zamanlar "memleket"lerinde kutladıkları bahar bayramı Hıdırellez'i İstanbul'un en önemli tarihî ve turistik merkezi olan tarihi yarımadada yer alan Ahırkapı'da büyük bir kalabalık eşliğinde kutlamalarına imkân veren böylece İstanbul'un unutulmaya yüz tutmuş gelenekleri-nden birini canlandıran bir sivil etkinliktir.

Şenlik ve eğlence büyük şehirlerin hayat tarzına uygun bir zamanda, mesai saatlerinin dışında akşam saat 19:00'da başlamakta ve gece 01:00'e kadar sürmektedir.

"Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin simgesi haline gelen en önemli unsur; yukarıda M. Şakir Ülkütaşır'ın eski İstanbul'da Hıdırellez eğlencelerinde yer alan "Çingeneler", hakkında vermiş olduğu bilgilere benzer bir şekilde kendilerine "en eski İstanbullular" sıfatını yakıştıran romanların orkestralarıyla müzik icra etmeleri, rengarenk giysileriyle dans etmeleri neticesinde ortaya çıkan "eğlence"lerdir.* Bu eğlenceler ve müzik gösterileri semtteki otopark ve Cankurtaran dinlenme tesisleri gibi çeşitli yerlerde kurulan sahnelerde yapılmaktadır. İlk kez düzenlenen şenlikte "Ahırkapı Büyük Roman Orkestrası" varken daha sonraki yıllarda bu orkestraya İstanbul'un dışından, Trakya Roman grupları ve Makedonya'dan roman grupları da katılmıştır. 2009'da yapılan şenlikte ise; Ahırkapı Büyük Roman Orkestrası, Ahırkapı'lı Pire Mehmet Ve Roman Orkestrası, Ahırkapı Old Stars, Babaeski Roman Orkestrası, Buzuki

* Bu eğlenceler bir yönüyle yukarıda M. Şakir Ülkütaşır'ın eski İstanbul Hıdırellezlerinde gördüğü manzaraya benzemektedir. Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri'nde rastlanan bu eğlenceler ile ilgili örnekler için çalışmamızın sonundaki 1 ve 2 numaralı fotoğraflara bakınız.

Orhan Osman ve Balkan Topluluğu, Ege Hicaz, FasaFisa Dansçıları, Göksenin İleri - İstanbul Şarkıları Grubu, Koçani Orkestar, Kolektif İstanbul, Lüleburgazlı Küçük Hasan Ve Tamer Kum, Makedon Folk Orkestrası, Mısırlı Ahmet Ritim Atölyesi, Raki Balkans Dj Set, Roman-in-caz, Sambistanbul, Semaver Kumpanya, Trakya All Stars* orkestraları da şenliğe dahil olmuşlardır. Ayrıca roman orkestralarının yanında sürpriz sanatçılar da şenlikte konser vermektedirler. Bununla birlikte yukarıda bahsedildiği üzere eski İstanbul'daki Hıdırellez şenliklerinde olduğu gibi ip canbazları ve akrobatlar gösteriler yapmaktadırlar.**

Günümüzde kutlanmakta olan bu şenliklerde eski İstanbul'da kutlanan şenliklere paralel olarak; otel, pansiyon, lokanta ve sponsor firmalar tarafından sokaklara kurulan tezgahlarda; döner, kokoreç, köfte, nohutlu pilav, balık-ekmek, midye dolma, midyeli pilav, börek, baklava, lokma, dondurma, kuruyemiş, kahve, çeşitli meşrubatlar vb. "yiyecek ve içecekler" bulunmaktadır.

Örneğin 2010 yılında yapılan şenliklerde Fatih semtinde bulunan Türk ve İstanbul yemek kültürünü yaşatmaya çalışan "Hocapaşa", "İstanbul Gurme", "Sultanahmet Lezzetleri" ve "Ahırkapı" vb. marka olmuş, tanınan lokantalar bölgede stant açmıştır. Bu yiyecek ve içeceklerden dileyenler ya uygun fiyatlar karşılığında ya da ücretsiz olarak alabilmektedirler. Böylece şenliklere katılan semt sakinlerinin, yerli ve yabancı turistlerin yiyecek ihtiyacı karşılanmakta, hem de Türk yemek kültürünün tanıtımı yapılmaktadır.

"2005 Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri".***

* www.hidrellez.org/img/HIDRELLEZ_2009.ppt (15.11.2011).

** Bir kısım yazarların eski İstanbul Hıdırellezlerinde şahit oldukları bu tür eğlencelerden bir kısmı günümüz Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri'nde de yaşatılmaya devam etmektedir. Örnekler için çalışmamızın sonundaki 3, 4 ve 5 numaralı fotoğraflara bakınız.

*** Makalede yer verilen fotoğraflar için bkz.: http://www.hidrellez.org/resim_galerisi.asp (15.11.2011).

Yine eski Hıdırellezlerde olduğu gibi şenliklere gelenler yeni bir yıla dair "dilek"lerini, kağıtlara yazmakta ve bu kağıtları gül fidanlarının dibine bırakmakta ya da organizasyon ekibi tarafından hazırlanan ve "dilek ağacı"nı simgeleyen "nahıl"lara asmaktadırlar. Dilek kağıtlarının asıldığı bu nahıllar sabaha karşı eski İstanbul Hıdırellezlerinde olduğu gibi denize atılmaktadır.

"2006 Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri'nde bulunan bir dilek ağacı".

Ayrıca Türk kültür coğrafyasında ve eski İstanbul Hıdırellez şenliklerinde de görülen Hıdrellez'in "olmazsa olmaz"larından biri haline gelen "ateşten atlama" da gece yarısı yakılan ateşlerle "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nde gerçekleştirilmektedir.

"2006 Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri'ne katılanlar ateş üzerinden atlarken."

2010 Hıdrellezi, 5 Mayıs 2010, Çarşamba akşamı yine sahildeki "Ahırkapı Parkı"nda ve 17.00-24.00 saatleri arasında yapılmıştır. Önceki yıllardan farklı olarak 2010 yılı şenliklerinde; Roman müzik grupları, öğlen saatlerinde Sultanahmet Meydanı'nda farklı yerlerde müzik icra etmişlerdir. Akşam üzeri müzik çalarak bulundukları yerlerden şenlik alanına olan "Ahırkapı Parkı"na doğru yürümüşlerdir.

2010 Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri programı şöyledir:

16.45: Sultanahmet Meydanı'nda İlk Açılış - Roman Grupları Eşliğinde Ayasofya Meydanı'ndan Ahırkapı Parkı'na Yürüyüş: "Çalgıcı Alayları"

17.00: Ahırkapı Park'ta "Hıdrellez 2010" açılışı - Standlarda çeşitli bahar yiyecek ve içecekleri...

- Roman müziklerinden ve danslarından canlı örnekler...

20.00 – Konserler. İki Ayrı Sahnede Konser Verecek Olanlar: Buzuki Orhan, Lüleburgazlı Küçük Hasan, Tamer Kum ve Trakya Ateşi, Göksenin İleri ve İstanbul Şarkıları Grubu, Koçani Orkestrası, Makedon Folk Orkestrası, Trakya All Stars, Zilli Perküsyon Topluluğu, Ahırkapı Roman Orkestrası, Pire Mehmet ve Roman Orkestrası, Babaeski Roman Orkestrası, Kolektif İstanbul, Semaver Kumpanya Tiyatro Topluluğu, İlle de Sokak Grubu ve Türkiye'nin ve dünyanın farklı bölgelerinden Roman grupları...

24.00 - Hıdrellez 2010 ateşleri... Barış, bereket, sağlık, mutluluk dilekleri...*

2011 Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri ise organizasyonu yapan Ahırkapı Hıdrellez Şenlik-

*http://yildirim.erdemli.net/5-mayis-2011-ahirkapi-hidirellez-senligi_6729.html (16.11.2011).

leri Derneği'nce iptal edilmiştir. Dernek web sitesinde iptali şu şekilde duyurmuştur:

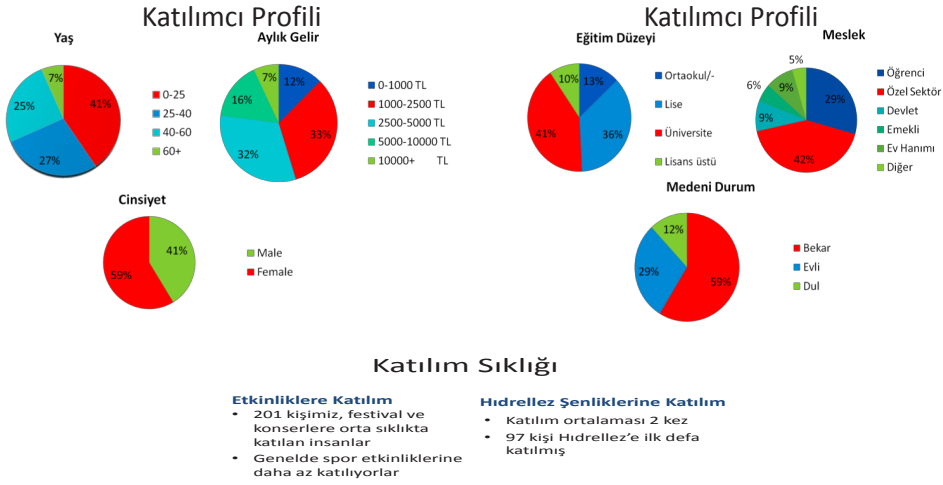
"11 yıldır her 5 Mayıs akşamı Ahırkapı'da on binlerce İstanbullunun katılımıyla gerçekleşen Hıdrellez Şenlikleri etkinliğinin düzenleyicisi; Ahırkapı Hıdrellez Şenlikleri Derneği olarak bu yıl (5 Mayıs 2011) ve bundan sonra -Ahırkapı Parkı'nda da, Ahırkapı sokaklarında da- bu etkinliği düzenlemekten vazgeçtiğimizi kamuoyuna duyururuz...

Bu kararın alınmasının temel nedeni, Şenlik alanının taşındığı Ahırkapı Parkı'nın da artık ihtiyacı karşılayamamasıdır. Bu yıl izdiham yaşanmasını bir ölçüde azaltabileceği düşünülerek, girişlerin önceden alınacak biletlerle yapılması önlemine karşı gösterilen tepkiler de Derneğimizin artık görevini tamamladığını göstermiştir. İstanbulluların, kendi semtlerinde, kendilerinin düzenleyeceği şenliklerle bu güzel geleneği canlı tutmasını diler, 2011 Hıdrellezi'ni şimdiden içten kutlarız…"

VII. "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri" Katılımcı Profili: "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri" ilk yıllarda daha çok semt sakinlerinin katılımıyla yapılmaktayken daha sonraki yıllarda özellikle basında yer alan haberlerin de etkisiyle geniş kitlelere duyurulmuştur. Böylece şenlikler İstanbul'da hatta yakın illerde yaşayan kişilerin ve İstanbul'a gelen yabancı turistlerin de katılımıyla binlerce kişinin katıldığı devasa bir organizasyona dönüşmüştür.

Şenliğin özellikle "eğlence" yönüne ilgi duyan katılımcılar çok çeşitli sosyal sınıflara hatta kültürlere mensup olmalarına rağmen Hıdırellez günü birlik ve beraberlik içerisinde bir gece geçirmekte ve baharı karşılamaktadırlar.

Maria Dolores Alvarez'in moderatörlüğünde hazırlanan "Ahırkapı Hıdrellez Şenlikleri 2009 Profil Araştırması"ndaki katılımcı profili şöyledir:*

* www.hidrellez.org/img/HIDRELLEZ_2009.ppt (15.11.2011).

VIII. "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin İşlevleri: "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri" vasıtasıyla çok eski bir tarihî ve kültürel art alana sahip olan fakat unutulmaya yüz tutan Hıdırellez gelenekleri bu etkinlik vasıtasıyla tekrar canlanmış, yaşatılmaya çalışılmıştır.

Tarihî yarımada'da bulunan Ahırkapı semti; semt sakinleri ve yerli ve yabancı turistlerden oluşan kalabalık katılımcı kitlesi ve basının yoğun ilgisi sayesinde hem Türkiye'de hem de dünyada gündeme gelmiş, günümüzde giderek yaygın bir hale gelen kültür turizmi bakımında bölgenin değerini arttırmıştır.

"Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"ne katılan sponsor kuruluşlar ve tanınmış ya da tanınmamış tüm sanatçılar ve müzik grupları kendi reklamlarını bu vesileyle yapabilmişlerdir.

Şenliklere katılan halk bir yandan eğlenirken bir yandan da toplum halinde hareket etme imkânına sahip olmuş böylece günümüzde şehir hayatının olumsuz sonuçlarından biri olan bireyselleşme ve toplumdan soyutlanmanın bir nebze de olsa önüne geçilebilmiştir.

"Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin "İstanbul 2010 Kültür Başkenti" projesi kapsamına alınmasıyla İstanbul'un somut olmayan kültürel miraslarından bir olan "Hıdırellez"in özellikle Avrupalılarca bilinmesi ve tanınmasına imkân vermiştir.

SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Türk Kültürü Bakımından: Hıdırellez Geleneği Türklerin geçmişten günümüze gelinceye kadar yaşattıkları en eski bahar bayramlarından biridir. Türk milletinin topluca baharı sevinçle karşıladığı bu bayram 6 Mayıs'ta kutlanmaktadır. Bu bayramın; farklı coğrafyalarda yaşayan Türk soylu halkların birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularını pekiştirici işlevi ön plana çıkarılarak Ahırkapı, İstanbul, Anadolu ve Türk kültür coğrafyasında yaşatılmasına devam edilmeli bu kültürel köprünün var olması için çalışılmalıdır. Temelinde kültür tarihi açısından oldukça önemli olan Hızır kültünün bulunduğu bu gelenek kültürel kodlarımızın yaşatılması, genç nesillere öğretilmesi ve millî birlik ve beraberliğimizin devamı bakımından oldukça önemlidir ve yaşatılması için Ahırkapı örneğinde olduğu gibi farklı ilçe ve illerde de yaygınlaştırılıp çağın ihtiyaçlarına uygun bir hale getirilerek güncellenmelidir.

Bunun için yapılması gereken öncelikli iş; Hıdırellez'in en önemli unsuru olan Hızır'ın halk anlatıları dikkate alınarak halk bilimcilerin danışmanlığında somut bir imajının oluşturulmasıdır.* Titizlikle yapılacak olan bu imaj çalışması yazılı ve görsel basın vasıtasıyla yaygınlaştırılmalı, çocuklarımız ve genç nesiller "Noel Baba" örneğinde olduğu gibi yabancı kültürlerin etkisinden kurtarılmalıdır.**

Böylece Türk kültürünün pek çok unsurunu bünyesinde barındıran "Hıdırellez" Türk kültürünün küreselleşme karşısında yok olmaması için yabancı kültürlerden kaynaklanan şenlikler, karnavallar ve "yılbaşı" kutlamalarına alternatif oluşturacak, modern anlayışla güncellenecek ve yaşatılacaktır. Buna ek olarak Hıdırellez örneğinden hareketle millî kültür

* Ahırkapı Hıdrellez Şenlikleri'nde yer bulan örnek bir uygulama için çalışmamızın sonundaki 6 numaralı fotoğrafa bakınız.

** Ahırkapı Hıdrellez Şenlikleri'nde yabancı kültürlerin etkisi yoğun bir şekilde görülmektedir. Örnekler için çalışmamızın sonundaki 7 ve 8 numaralı fotoğraflara bakınız.

değerlerimiz kültür ekonomisi bağlamında değerlendirilmiş ve küreselleşme karşısında korunmuş olacaktır.

Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri halk bilimcilerin danışmanlığında sponsor firmaların, belediyelerin, il kültür müdürlüğünün katkılarıyla daha profesyonel hale getirilmeli ve bu şenlikler küresel boyuta taşınmalıdır. Ancak bunun için öncelikli olarak Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri sadece o semtte yaşayan roman vatandaşların, Çingene kültürünün bir unsuruymuş gibi gösterilmemeli, şenlikler bu algıdan kurtarılmalıdır.*

İstanbul Kültürü Bakımından: Hıdırellez, Türk kültür coğrafyasının önemli bir merkezi, 2010 Avrupa Kültür Başkenti olan İstanbul'da geçmişten günümüze gelinceye kadar çeşitli değişim ve dönüşümlere uğrayarak kutlanmıştır. Türk kültürünün önemli bir parçası olan Hıdırellez İstanbul'da, son yıllarda özellikle sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün katkılarıyla yaşatılmaya çalışılmıştır. Ancak Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri'nde olduğu gibi çok derin kökleri olan bu kültür mirasımız sadece sivil toplum kuruluşlarının inisiyatifine bırakılmamalı Kültür Bakanlığı, üniversitelere bağlı araştırma ve uygulama merkezleri, yerel yönetimler, işbirliğiyle yaşatılması hususunda çeşitli yarışmalara ve projelere konu edilerek yaşatılmaya devam edilmelidir.

Kozmopolit bir yapıya sahip olan İstanbul'da yapılan Hıdırellez şenlikleri; İstanbul Ahırkapı örneğinde olduğu gibi gerek yakın coğrafyalardan gerekse Anadolu'dan göç eden halkın arasındaki millî birlik ve beraberlik duygusunu arttıracak bir unsur haline getirilmeli ve şenliklerde İstanbulluluk bilinci geliştirilmelidir.

Bir bahar bayramı olan Hıdırellezde yer alan inanç ve pratikler geçmişten günümüze kadar daima tabiatla ve tabiî unsurlarla iç içe olmuştur. Doğal ortamlarda, her yıl yerli ve yabancı binlerce turistin ilgiyle izlediği İngiltere'nin güneyindeki Gloucester bölgesinde yapılmakta olan Peynir Yuvarlama Festivali'ne benzer festivaller ve yarışmalar düzenlemeli. Böylece Hıdırellez şenliklerinde İstanbulluların özellikle de İstanbul'da beton yığınları arasında yaşamak zorunda olan çocukların doğa ile bütünleşmesi işlevi öne çıkarılmalıdır. Ayrıca Hıdırellez çağımızın en önemli sorunlarından biri olan çevre sorununa dikkatleri çekecek şekilde yeniden ele alınmalı ve yaşatılmaya çalışılmalıdır. Böylece katılımcılarda, içinde yaşadıkları şehre ve tabiata karşı bir çevre bilinci oluşturulmalıdır.

Her yıl 5 Mayısı 6 Mayısa bağlayan gece Ahırkapı'da yapılan Hıdırellez şenlikleri, toplu bir sivil eğlence hareketine dönüşmüştür. Bu şenliklerin, "romanlara özgü" imajının değiştirilmesi, yukarıda genişçe izah edildiği gibi eski İstanbul kültürünün unsurlarıyla zenginleştirilmesi gerekmektedir. Böylece Hıdırellez şenlikleri vasıtasıyla İstanbul'un eğlence, müzik ve yemek kültürü, Türkiye içinde ve dışında çok geniş kitlelere tanıtılmış olacaktır.**

Bununla birlikte genellikle tarihî ve mimari unsurlarıyla ön plana çıkarılan İstanbul ve Ahırkapı, bugün dünyaca tanınan İspanya Domates Festivali, İtalya Venedik Festivali, İs-

* Örnekler için çalışmamızın sonundaki 9 ve 10 numaralı fotoğraflara bakınız.

** Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri'ne sadece İstanbul halkı değil aynı zamanda yurtdışından gelen turistler de ilgi göstermekte ve şenliklere katılmaktadır. Örnek için çalışmamızın sonundaki 11 numaralı fotoğrafa bakınız.

viçre Fanacht Festivali, Brezilya Rio Karnavalı, Almanya Oktoberfest, İspanya San Fermin Festivali, ABD Halloween vb. örneklerde olduğu üzere, somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olan Hıdırellez gibi unsurlar vasıtasıyla alternatif turizm ya da kültür turizmi bakımından da bir cazibe merkezi haline getirilmelidir.

Halk Bilimi Bakımından: Unutulmamalıdır ki küreselleşen dünyada milletimizin varlığını devam ettirebilmesi ancak kültürel değerlerimizin ortaya çıkarılarak, yaşatılması ve tüm dünyaya tanıtılması vasıtasıyla olacaktır. Bu noktada Türk halk bilimcilere çok iş düşmektedir. Halk bilimciler bir yandan eski kültürel değerleri derleme, tasnif etme ve değerlendirme üzerine çalışmalar yaparlarken diğer yandan da bu değerlerin küreselleşme karşısında yok olmamaları, yaşayabilmeleri adına çağın gereklerine uygun biçimde güncellenmesine ve bunların yaygınlaştırılmasına yardımcı olmalıdırlar. Çünkü milletler kendi kültürel kodlarını tanıyarak, yaşatarak ve bunlardan özgün ve çağdaş ürünler meydana getirerek ayakta kalabilirler. Hıdırellez gelenekleri de bu açıdan ele alınmalıdır.

Ahırkapı örneğinde görüldüğü gibi Hıdırellez şenliklerine gerek İstanbul halkı gerekse yerli ve yabancı turistler büyük bir ilgi göstermektedirler. Bu ilgi kültürümüzün yaşatılması ve tanıtılması adına bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Ancak Ahırkapı Hıdırellez şenliklerinde olduğu gibi Türk kültüründen kaynaklanan bu tür şenlikler düzenlenirken, kültürel unsurlarımızın yabancı kültürlerin etkisinde kalarak yozlaşmasını önlemek gerekmektedir.

11 yıldır her 5 Mayıs akşamı Ahırkapı'da on binlerce İstanbullunun katılımıyla gerçekleşen Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri, sivil toplum kuruluşlarının, sponsor firmaların, belediyelerin, il kültür müdürlüklerinin ele ele vermesi sonucu kültürel değerlerimizin korunması, yaşatılması ve tanıtılması hususunda ortaya çok güzel neticelerin çıkabileceğini gösteren iyi bir örnektir. Bunun gibi örnek çalışmaların sayısı arttırılmalı böylece kültürel değerlerimiz küreselleşme karşısında korunmalı hatta kültür ekonomisine katkı sağlayacak ürünler haline getirilmelidir.

Kaynakça

"Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri", *İstanbul*, Sayı: 53, 2005.

Ahmed Haşim, *Bize Göre; Gurebahane-i Laklakan; Frankfurt Seyahatnamesi*, haz.: Mehmet Kaplan, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1969.

Aliye Muazzez, "İstanbul'da Hıdırellez Merasimi", *Halk Bilgisi Haberleri*, Yıl: I, Sayı: 11, 1930.

Alp, Münevver, "İstanbul'da Eski Hıdırellezler", *Türk Folklor Araştırmaları,* C. 25, Sayı: 229, 1974.

Alp, Münevver, "İstanbul'da Eskiler", *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 25, Haziran 1974, Yıl: 25, Sayı: 299.

Alpman, Nazım, *Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler*, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 1997.

Alus, Sermet Muhtar, "Ruz-u Hızır", *Türk Folklor Araştırmaları,* C. I, Yıl: 2, Sayı: 23, 1951.

Aras, Enver, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", *Millî Folklor*, Yaz 2002, Yıl: 14, C. 7, Sayı: 54.

Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi, 1. C.*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2007.

Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi, 2. C.*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2007.

Bayat, Fuzuli, "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (Nevruz): Mitolojik Olgudan Mitolojik Kurguya", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008, 7 (1), s. 139-148,

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, 2. bs., İstanbul, 1984.

Çay, Abdulhaluk, *Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı*, Ankara, 1990.

Çelik, A. Çetin, "Edirne ve Çevresi Hıdırellez Geleneği", *Türk Halk Kültüründen Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara, Neyir Matbası, 1990.

Cingöz, Meltem E. – Santur, Alparslan, "Türkiye'de Hıdırellez'de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1993*, Ankara, Feryal Matbaası, 1993.

Cingöz, Meltem, "Hıdrellez" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* 2. bs., Haz.: İlhan Tekeli... [ve öte.]., C. 4, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 2003.

Çelebi, İlyas, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 17,* İstanbul, Türkiye Diyanet Vakıf Yayınları, 1998.

Çobanoğlu, Özkul, "Türk Kültür Tarihinde Su Kültü", *Türk Kültürü*, Sayı: 361, 1993.

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003.

Demir, Sema, "Karanlıktan Aydınlığa, Kıştan Bahara Geçiş: Hıdırellez", *Milli Folklor*, Cilt: 9, Yıl: 17, Sayı: 65, 2005.

Demirci, Kürşat, "Hârût ve Mârût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 16*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakıf Yayınları, 1997.

Ekici, Metin, "Bergama Yöresi Hıdırellez Geleneklerinde Toplum Ve Çevre Bilinci", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 1, İzmir, 2005.

Emeksiz, Abdulkadir, *İstanbul Mânileri*, İstanbul, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 2007.

Ergun, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.

Gökbilgin, M. Tayyip, "Çingeneler", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, MEB Yayınları, 1977.

Günay, Umay, "Ritüeller ve Hıdrellez", *Millî Folklor*, S: 26, 1995.

Güngör, Kemal, "Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hıdrellez Törenlerine Dair Bir İnceleme", *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı: 1, 1956.

Harman, Ömer Faruk, "İlyas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 22*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 2000.

İmer, Ali, "Halkalı'da Hıdırellez", *Türk Folklor Araştırmaları*, Yıl: 8, C. 4, Sayı: 96, 1957.

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1954.

İzgi, Özkan, Hunlar, "Göktürkler ve Uygurlar'da Geleneksel Festival ve Eğlenceler" *Tarih Dergisi*, 1977, Sayı: 31, s. 29-36.

Kalafat, Yaşar, *Türk Kültürlü Halklarda Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2011.

Kaya, Muharrem, *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2007.

Kömürciyan, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, çev.: Hrand D. Andreasyan, haz.: Kevork Pamukciyan, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1988.

Kuban, Doğan, "Ahırkapı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1993.

Musahipzade Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı,* İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1946, s. 89-90.

Nureddin Tevfik, "Eski İstanbul", Türk Yurdu, İstanbul, 1328 (1912), C. 2, Sayı: 16.

Ocak, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Hıdrellez", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 17*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakıf Yayınları, 1998.

Orta, Nedim, "Değirmen (Germiyan) Köyünde Hıdrellez", *Türk Folklor Araştırmaları*, ***C.*** 6, Sayı: 130, 1960.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.

Ökse, A. Tuba, "Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri", *Bilig*, Kış / 2006, Sayı 36, s. 47-68.

Özarslan, Metin, "Erzurum'da Hıdrellez İle İlgili İnanç Ve Uygulamalar", *Türkbilig*, 2000/1, Nisan, 2000.

Özkan, İsa, "Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorlarında Nevruz Bayramı", *Bilge Yenigün*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, Sayı: 4, s. 5-7.

Roux, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev.: Aykut Kazancıgil, İstanbul, İşaret Yayınları, 1994.

Sadri Sema, "Hıdırellez (Hızr-İlyas)" *Eski İstanbul'dan Hatıralar*, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

Şeşen, Ramazan, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, TTK Yayınları, 2001.

Tan, Nail, "Türkiye'de Evlenemeyen Kızların Kısmetlerini Açma Pratikleri", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı Belleten 1974*, Ankara, 1975.

Taner, Nuri "Yalova ve Çevresinde Hıdırellez ile İlgili İnanmalar", **Türk Folkloru**, C. 6, Sayı: 62, 1984.

Teres, Ersin, *Dīvānu Lügat-it-Türk ve Budist Uygur Metinlerinin Sözvarlığı Bakımından Karşılaştırılması***,** Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Zühal Kargı Ölmez, İstanbul, 2006, 803 s.

Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, Cilt II, F-J, ien, 2009.

Ülkütaşır, M. Şakir, "Hıdırellez Hakkında Bir Araştırma", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975***,** Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1976.

Yücel, Ayşe, "Türk Dünyasında Hıdırellez Kutlamaları ve İşlevleri", *Millî Folklor***,** Sayı: 54, 2002.

Elektronik Kaynaklar

http://www.ahirkapi.com/index-1.php (18.11.2011).

http://www.hidrellez.org/ (15.11.2011)

http://www.hidrellez.org/tarihce03.asp (14.11.2011).

http://www.hidrellez.org/img/HIDRELLEZ_2009.ppt (15.11.2011).

http://www.hidrellez.org/resim_galerisi.asp (15.11.2011).

http://yildirim.erdemli.net/5-mayis-2011-ahirkapi-hidirellez-senligi_6729.html (16.11.2011).

http://www.nisanyansozluk.com/?k=Hırellez

Özet

İSTANBUL'DA HIDRELLEZ GELENEĞİNİN GEÇMİŞİ, BUGÜNÜ VE YARINI: AHIRKAPI ÖRNEĞİ

Hıdırellez, yüz yıllardır Türkiye dahil Türk kültür coğrafyasında geniş kitlelerce kutlanan takvime bağlı bayramlardan biridir. Tarihî ve dinî pek çok kökeni içerisinde barındıran Hıdırellez'in UNESCO'nun 'İnsanlığın Somut Olmayan Kültür Mirası Listesi'ne alınması amacıyla 2010 yılında çalışmalar başlatılmıştır. Bu makalede Türk kültür coğrafyasında çok eski çağlardan beri kutlanmakta olan bahar bayramı "Hıdırellez" gelenekleri İstanbul merkezli olarak değerlendirilecektir.

Değerlendirmede öncelikle Hıdırellez'in tarihî ve dinî kökleri hakkında kısaca bilgi verilecek daha sonra İstanbul'da yüz yıllardan beri Hıdırellez'in nasıl kutlandığı, bu bayram etrafında ne gibi geleneklerin oluştuğu çeşitli kaynaklardan derlenen bilgilerle ele alınacaktır. Daha sonra; günümüzde yapılmakta olan "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri" tanıtılarak bu şenliklerin eski İstanbul'da kutlanan Hıdırellez ile benzer ve farklı yanları ele alınacaktır. Son olarak da "Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri"nin kent imajı, toplumsal yapı ve kültür ekonomisindeki işlevi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hıdırellez, Eski İstanbul Yaşayışı, Hıdırellez Kutlamaları, Ahırkapı Hıdırellez Şenlikleri.

Abstract

THE TRADITION OF HIDRELLEZ IN ISTANBUL, PAST, TODAY AND TOMORROW: THE AHIRKAPI MODEL

Hıdrellez (old-Turkish Celebration of Spring) was celebrated many centruies in Turkish cultural geographical areas. It reserves many historical abd religious roots. In 2010 there were some works had began about the Hıdrellez under the UNESCO's program, "The List of the Intangible Cultural Cultural Heritage of Humanity." In this presentation, the Spring Holiday of the Hıdrellez will be reviewed based on Istanbul-centric.

Firstly, it will be provided briefly the historical and religious roots of the Hıdrellez and then it how was celebrated around Istanbul many centruies and finally we will look at different sources for the traditions formed due to these celebrations. Seceondly, we will describe the "Ahırkapı Hıdırellez Celebrations" that is currently going on each year and we compare it with the old Istanbul Hıdırellez celebrations. Finally, we will discover the functions of the "Ahırkapı Hıdırellez Celebrations" on the images of the city, structure of the society and cultural economy.

Key Words: Hıdırellez, Way of Living in old Istanbul, Hıdırellez Celebrations, Ahırkapı Hıdırellez Celebrations.